

K I N C S E S T Á R

A MAGYAR FALU

ÍRTA

WEIS ISTVÁN

*minisztertanácsos,
a Faluszövetség igazgatója*

BUDAPEST, 1931

KIADJA A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

A MAGYAR FALU

Szokatlan, hogy kis, ötíves tanulmányt előszó vezessen be.

Ez a néhány sor csupán arra kívánja az olvasó figyelmét felhívni, hogy az itt következők nem rendszeres ismertetése, összefüggő rajza a magyar falunak. Ezt a szerző öt íven nem is nyújthatná. Ilyen terjedelemben arra kell szorítkoznia, hogy mozaikszerű képeket vázoljon jel a falusi életből és néhány olyan eszmét ismeressen, néhány olyan kérdést vessen jel, amelyek az átlagos újságolvasó városi ember előtt teljesen vagy csaknem ismeretlenek. Arra törekszik a szerző, hogy a falui a maga valójában, kendőzés nélkül állítsa az olvasó elé, belső mivoltában, összefüggéseiben, lakosaival.

Ha a kép nem ad teljesen vonzó hatást, annak nem a szerző, még kevésbé a magyar falu az oka, hanem azok, akik önmagukat illúziókba ringatták a falvakat illetően, avagy tudatosan kedvezőbb, vagy legalább rikitőbb színeket használtak a valóságnál.

I. A FALU FOGALMA

A legtöbb művelt ember meglehetősen tájékozatlan akkor, amikor a faluról, a falusi életről, a falusi emberek alapvető kérdéseiről van szó.

Szinte kiirthatatlanul idegződött belénk bizonyos olyan kép, amely a valóságnak csupán a legritkább esetekben felel meg. Eredetileg latin nyelvű közjogunk – római jogi hatás alatt – és német hatásoktól nem ment fejlődésünk egyaránt arra nevelt bennünket, hogy általánosítsunk, az egyén helyett a típust nézzük. Falusi vonatkozásban ebbe az irányba tolt bennünket még közigazgatásunk jellege is, amely úgy a tisztviselői igazgatás túlhajtásában, mint a községi lét jogi megalapozásában szinte szolgailag másolta 1867 után az osztrák példát.

Így keletkezett azután a műveltebb magyar rétegekben az a balhit, hogy a falvak körülbelül mind egyenlők, mind azonos életviszonyokat tükröztetnek, ugyanolyan feladatok alá állítják a közhatalmat. A régi, édeskés tájképfestők, a falusi élet örömeit dallá nemesítő ókori és új költők hamis beállítása lenyűgözően hat reánk még most is: az emberek azt hiszik, hogy a falu a földi boldogság fészke, ahol megelégedett, igénytelen emberek élnek egyensúlyozott életüket, ahol a derék pór, amikor hazajön és megtörli arcát porlepert ingével, rántottcsirkévacsorához ül le és abból csak úgy mellékesen ad egy-egy szárnyat, combot a kicsinyeknek, akik természetesen már akkorra túl vannak a vacsorán és a tej szövetkezeti kontingenst lábbal tapodva, vígan isznak tetszésük szerint

az anyjuk által behozott tejből. Sokak előtt a falu valami idillikus látnivaló, ahol csöndesen bólogat az eperfa lombja és a maguktól termő cseresznye-, meg almafák koronája felett messze kinyúlik az öreg templom kedves tornya, amelynek harangszavára kicsi és nagy oly örömmel siet, hogy hallgassa az ezüsthajú plébános vagy daliás, palástos protestáns lelkész aranyigéit, megnyugvásra és békére intő szavait.

E mellett úgy a falu közjogi szervezetének: a községnek, mint a falusi lakosoknak valami természetfölötti erőt tulajdonít a legtöbb városi ember – ideértve a kormányzat tisztviselőit és a törvényhozás tagjait is. Állandóan és folytatólagosan raknak a községre minden terhet: ha bármelyik igazgatási ág megakad, nemcsak a végrehajtás kötelességét rója a községi előljárásságra, hanem azokat a terheket is, amelyek az illető közfeladat megoldásával járnak és amelyek fedezetére az állami költségvetésben már nem jut gondoskodás. A falusi embernek nemcsak az a feladata, hogy ellássa a városi lakosságot különböző nyersteleményekkel, élelmicikkkel, hanem ezt lehető olcsón is kell tennie és meg kell elégednie a városi fogyasztó által fizetett ár csekély hányadával, – a többi a közvetítéssel foglalkozó városi egyének és intézmények fenntartására szolgál. Míg a városi emberek, ideértve az ipari munkásságot is, központi elhelyezkedésük és szervezettségük révén a teheröbbletek alól rendszeren mentesülnek, a falusi ember széles vállára vígan rakja a terheket állam, önkormányzat, magánvállalkozás abban a hiszemben, hogy Atlasz vállal még az égbolt alatt sem roppantak össze.

Tehát tipizált falu és általánosított, még pedig a városinál kisebb műveltséggel, de nagyobb testi erővel és főleg teherbíróképes seggel bíró falusi ember az, amit számításainkban alapul veszünk.

Abban, hogy a falut és a falusi embert a valóságnál kedvezőbb színben látjuk, megszokottságon, egyoldalú

városi irányt vett fejlődésen, a városi érdekek tudatos, vagy ösztönös védelmének előretörésén felül két mozzanatot játszik szinte döntő szerepet.

Az egyik az, hogy a közelmúltban valóban volt rövid olyan időszak, amely az általános romlás közepette a falura nézve viszonylagosan kedvezőbb helyzetet teremtett. A világháború a falunak átlagban mégis teljesítőképebb fiait aránytalan mértékben vette ugyan igénybe és a termények, valamint élőállatok hatósági igénybevétele, ármeghatározása erősen befolyásolta ugyan a mezőgazdaságnak, különösen a kisgazdaságoknak fejlődését, azonban nem vitatható az, hogy ennek ellenére a világszerte észlelhető termelési zavar, a nyersanyagok fokozatos csökkenése és milliós hadseregeknek nem is fogyasztása, hanem pazarlása a mezőgazdaságnak olyan piacot teremtett, amilyenre azelőtt nem számíthatott. Ez a folyamat továbbtartott a háború után is: a termelés és fogyasztás egyensúlya a pusztulások után igen nehezen állott helyre. Ebben a tekintetben csonkaországunk különösen súlyos helyzetben volt, minthogy a városi tömegeket ellátó távolabbi országrészeket nemcsak közjogilag vágta el az ellenséges megszállás, majd a békekötés, hanem a gazdasági kölcsönhatásból is kiiktatta.

A magyar mezőgazdaság tehát a békekötés utáni évekig aránylag kedvezőbb helyzetben volt, míg az infláció következtében mindinkább értéktelenedő pénzzel rendelkező városi elemek az elkerülhetetlen nehézségeken felül is sanyarú állapotokba kerültek. Ezek azok az idők, amikor elsőrendű életszükséglet! cikkeket a városi lakosok csak különös pártfogás révén, akkor is nem egyszer cserekereskedésben kaphattak; az üzleti viszonyban a falusi ember erősebbnek, olykor önzőnek látszott. Az akkori tapasztalatoktól és benyomásoktól nagyon sok ember a mai napig sem tud szabadulni.

A másik, félreértésre alkalmat adó mozzanat az, hogy éppen a falu közigazdasági jelentőségének időleges és

aránytalan érvényesülése következtében a falusi emberek eddig teljesen hiányzó politikai érvényesülése bizonyos fokig bekövetkezett: agrárpárt létesült, amely nevében osztálytagosulásra vallott, egyszerű falusi kisgazdák a kormány tagjaivá lettek, eddig nem ismert mérvben foglaltak helyet a törvényhozásban. Ez azt a látszatot keltette, mintha a kormányzatban az ő akaratuk érvényesülne és úgy az államhatalom, mint az önkormányzati élet többé-kevésbé az ő különleges érdekeik szolgálatába állana.

Ha a falut és a falu lakosságát tárgyilagos vizsgálat tárgyává tesszük, meg kell állapítanunk, hogy úgy az általánosítások alapján kapott kép, mint különösen az említett körülmények miatt előállott torzítás messze vannak a valóságtól.

Első sorban azt a meglepő felfedezést kell tennünk, hogy csonkaországunkban nincs két teljesen egyforma falu.

Csonka-Magyarországon eltűntek ugyan azok az óriási ellentétek, amelyek fennforogtak az erdélyi vagy marmarosi kis hegyi falvak és a csupán nemrég városi sorba lépett Békéscsaba között. Csonka-Magyarországunkban sokkal közelebb áll minden falu az átlaglakossághoz, azonban még mindig látunk igen nagy eltéréseket a lakosságban és a területben. Ha a Helységnevtárt forgatjuk, akkor meggyőződünk arról, hogy Zala és Vas vármegyékben még akárhány háromszáz lakoson aluli, igen kis területen elterülő kisközség van, míg pl. Békés vármegye területéé ez a települési forma teljesen ismeretlen: az egész vármegye területén, a két megyei várost leszámítva, csupán 19 község van, amelynek átlagos lakosság-száma csaknem 13.000 és átlagos területe 165 km²

Nyilvánvaló, hogy a zalai és vasvármegyei kis hegyi községek, a Göcsej erdőkbe szorított faluja és a békési vagy szolnokmegyei mezőváros között nemcsak a lakosok

együttlakásából származó közszükségletek, a közhatalommal szemben támasztott igények tekintetében van óriási eltérés, hanem a feladatok megoldására való képesség és hajlam tekintetében is. Jogrendünk ezt a mélyreható különbséget igen kevésbé veszi figyelembe. A községi törvény még ma is érvényben van, abban a visszafejlett formájában, amelyet az 1886: XXII. t.-c. az 1870: XLII. t. c.-kel szemben jelent. Törvényhozásunk csak egyfajta típusközséget ismert el és csak azt a különbséget engedélyezi, hogy a nagyobb község egyedül alkalmaz jegyzőt, a kisebb községek közösen. Ennek logikai következése csak az, hogy az 1901. évi egyszerűsítési törvény nyomán 1902-ben kiadott községi ügyviteli szabályok más rendszert állapítanak meg a nagyközségekben és mást a körjegyzői irodában, amely tulajdonképpen az egyes kisközségek ügyviteli önállóságát meg is szünteti.

Téves nyomon járnánk azonban, ha a falvak közötti különbségeket egyedül a lakosság számára és a terület nagyságára vezetnők vissza. Ezekkel teljesen egyenrangú, egyes esetekben talán még fontosabb tényező a település módja.

Az a bizonyos általánosító irány, amely kormányzatunkban, jogszabályalkotásunkban tükröződik és a városi újságolvasó ember lelkivilágába begyökeredett, nem akar más falut ismerni, mint azt, amelyen a kocsit keresztülmegy és az állami vagy törvényhatósági út két oldalán egyetlen hosszú uccában épültek a házak akként, hogy mindegyik ház tűzfala a szomszéd udvarára fekszik és a házakat a keskeny beltelek egyik hosszanti oldalára építik végig. Legfeljebb azt az engedményt teszik, hogy elismerik olyan falvak létét is, ahol keresztucca is van, amely esetben az uccakeresztkezés által alkotott téren kell lenni a templomnak, a paplaknak és a községházának.

Az országút mentén épített falvak települési rendszere valóban ez. Az tehát, aki csak kocsiról vagy gépkocsiról ismeri a falvakat és óvakodik a fő közlekedési

vonalaktól való eltávolodástól, egészen jóhiszeműen erősítheti meg ezt a tételt. Aki azonban sok falut ismer és igyekezett azoknak a gazdasági és lelki tényezőknek megállapítására, amelyek az egyes falvak alapításánál és fejlődésénél szerepeltek, nem ítél ilyen felületesen.

Az első, ami szemünkbe ötlük, a szomszédság szorosabb vagy lazább volta. Nem kell az elszakított Árva vagy Trencsén vármegyei irtvány-falvakig elmennünk, hogy számos olyan falut találjunk, amelyekben a keskeny beltelek és az egymásnak háttal fordított ház teljesen ismeretlen. Ugyancsak vidékenként változik az uccaképződés mikéntje is: a dunántúli, völgyteknőkben épített falvakat a több keresztucca jellemzi még akkor is, ha a falu nagysága ezt tulajdonképpen nem indokolná.

A magyar falu természetrajzának egyik legkülönösebb megállapítása az, hogy számos községünk van, amely nem falu és számos falunk, amely nem község.

Ezt a paradoxonnak látszó állítást igen könnyű bizonyítanunk, ha az országot nem a térképen tanulmányozzuk, hanem a pornyelés és sárdagasztás sokkal fáradtságosabb módszerét alkalmazzuk. Úgy az Alföldön, mint a Dunántúl számos olyan községet, különösen nagyközséget találunk, amely a térképen egész jól mutat és az egyenletes községi település hitét kelti fel abban a jámbor statisztikusban, aki csak a számadatokat vizsgálja, az életben azonban hiába keressük. Például a tolnavármegyei Gindlicsalád, vagy Uzdborjád, a csongrádvármegyei Sövényháza, vagy a Jász-Nagykún-Szolnok vármegyei Kuncsorba több szétszórt kisebb-nagyobb településből, esetleg kisebb települések és egyes tanyák szövedékéből állanak. Ezekben az ú. n. ideális községekben még az sem szabály, hogy a községháza, esetleg templom, paplak, iskola, stb. a községi határ központján vagy a legnépesebb településben legyen; merőben önkényesen, többnyire hatalmi tényezők érdekei szerint történik ezeknek a közintézményeknek olykor nem is együttesen elhelyezése.

Az ideális községek alakulása lehet természetes fejlődés következménye; ilyen pl. az, amikor a Duna-Tisza közén mindinkább sűrűsödő tanyák és létesülő telepek (pl. Páhi, Csengőd) olykor több évtizedes harc után eléri azt, hogy anyaközségüktől elszakadhatnak és önálló községgé tömörülhetnek. Ezekben az esetekben a határban szétszórta lévő tanyákkal és telepekkel szemben minden külső beavatkozás nélkül már előállott egy sűrűbb mag; a községháza és közintézmények idekerülnek; a községi jelleg elismerése után ez a mag rohamosan nő és mindinkább magára ölti a rendes falu jellegét.

Amilyen örvendetes ezeknek a rendes falutelepülés előfutáraiként jelentkező ideális községeknek a létezése, éppen olyan aggályos az ideális községeknek az a másik fajtája, amely tényleges szükséglet helyett csupán egyes nagyobb adófizetők érdekeinek védelmére szolgál. Napirinden volt ugyanis az elmúlt évtizedekben az, hogy – ha valamelyik község költségesebb új közérdekű beruházásra határozta el magát – a község legnagyobb birtokosa majorját önálló községgé nyilvánította, esetleg sajátmagának vagy más nagybirtokosoknak többi majorjait vonta össze új és önálló községgé.

Az ilyen község valójában nem létezik, csupán igazgatási és adóztatási egység. Igazgatási nézőpontból többnyire nem jelent előnyt, mert az egymástól távoleső majorok között jó közlekedési hálózat nincs és a valamelyik majorban elhelyezett községi elöljáróság sokkal kevésbé érintkezhetik a többi majorral, mint az anyaközségek eddigi saját majorjaikkal. Adóztatási nézőpontból pedig felette aggályos, mert így éppen a legnagyobb adófizetők bújnak ki azon közkötelességek teljesítése alól, amelyek révén válna csak lehetővé a falusi élet színvonalának emelése.

Amíg tehát sok olyan községet látunk, amely csupán a térképen van meg, de a falu fogalmától távol áll, addig számos falut látunk, különösen a Nagy Magyar

Alföldön, amely a községi szervezet előnyeit nélkülözni kénytelen.

A magyar fejlődés egyik sajátossága az a bélyeg, amelyet a csákokéin kétszázéves török hódoltság ütött az Alföldre.

Köztudomású tényekről lévén szó, a részletes leírás helyett csupán azoknak a mozzanatoknak kiemelésére szorítokozunk, amelyek a helyzet megértéséhez szükségesek.

A mindent kizsaroló török birtok- és adózási rendszer a hódoltsági területen egyáltalában lehetetlenné tette a falusi életet. A rajának olyan terheket kellett viselnie, amelyek teherbíróképességét akkor is messze meghaladták volna, ha ezek fejében viszonylagos békét és nyugalmat kapott volna.

A kóborló martalócok azonban szabadon pusztíthatták azt is, aki adófizetési kötelezettségének eleget tett és a gyakori háborúk félvad törzsek, csupán harácsolásból élő szabad-csapatok csaknem állandó felvonulási területévé tették az Alföldet. Ilyen körülmények között a falvak népe – amennyiben életfolytonosságát fenn akarta tartani – nem tehetett egyebet, minthogy a városokba menekült, amelyek közvetlenül a szultán koronajavaivá váltak, elpusztításuk tehát súlyos következményekkel járt volna az illető vezérre vagy csapatra nézve.

A városba menekült falvak lakosainak elhagyott háztárát a város elfoglalta, vagy igen olcsón megvette a szintén elmenekült földesúrtól és ezeken az óriási határokon folytatta a város meggyarapodott lakossága az abban az időben egyedül lehetséges művelési ágat: a fél-nomád állattenyésztést. Ez, az állatkereskedelem és a kézi ipar tartotta el az alföldi parasztvárosok gyér lakosságát, amely nemcsak a gulyák és ménesek elhajtásával menekült meg egy-egy pusztító portyázástól, hanem nem egyszer a város ideiglenes elhagyásával is.

Nem tehetjük azonban fel, hogy a lakosság nagy

része ily módon vonhatta ki magát az elpusztulástól. Két évszázadon át állandóan ölték és rabolták az alföldi magyarokat, úgyhogy a török uralom végén az Alföld jóformán lakatlan volt. A többnyire idegeneknek adott nagybirtokok urai telepítési munkát folytattak ugyan, azonban természetesen csak annyi embert telepítettek, amennyi a birtok extenzív kezeléséhez elegendő volt.

Így állottak elő egyrészt az alföldi nagy városi határok (Kecskemét határa csaknem ezer km², Szegedé 764 km²) másrészt a nagyközségek, amelyek csak 1848-ban szabadultak ki a jobbágyorsból.

A legelőknél a gabonakonjunktúra idején feltörése maga után vonta azt, hogy a lakosság a nagy határokat benépesíteni törekedett.

Először csupán a pásztorok állandó lakására szolgáló épületek keletkeztek, majd minden tilalom ellenére olyan tanyák is, amelyekbe nagy munkaidőben a gazda családjával költözött ki. Bármily extenzív ugyanis a szemtermelés, lehetetlen volt a szántás, aratás lebonyolítása a távoleső városból: legalább is ezekre a hetekre jószágostól kint kellett lennie a földművesnek.

A városi hatóság ezt a folyamatot – eleinte főleg rendészeti nézőpontból – nem szívesen látta és tőle telhetőleg gátolta. 1848 előtt pl. egyes alföldi városok a lakosság kiszivárgásának azzal vetettek gátat, hogy a határban található kemencéket összetörték. Az élet azonban ebben az esetben is erősebbnek bizonyult a hatóságok tiltó szavánál: különösen a szabadságharc után, majd még erősebben a 60-70-es években mind több gazda telepedett meg saját földbirtokán.

A tanyák között óriási eltérések vannak.

A nagygazda tanyáján rendszerint a legidősebb fiú vagy leányának férje gazdálkodik, mint állandó lakos, újabban mindinkább csökkenő számú cselédeivel, míg a tulajdonképpeni tulajdonos legfeljebb nagy munka-

időben mutatkozik kint, különben a parasztváros úgynevezett köpködő kaszinójának létszámát szaporítja. A kisember – akár régebben szerezte néhány hold földtulajdonát vagy bérletét, akár újabban a földreform során önállósította magát, – családtagjaival szerény, vertfalú házikóban húzza meg magát, amely mellett még istálló vagy ól sincs és néhány aprómarhája télen az egyetlen szobában van, nyáron pedig a ház körül kapargál.

A lényeg azonban azonos: a szoros szomszédsági település helyett szétszórt, az egyes birtoktesteken kialakult települési rendszer, túlnyomóan, csaknem kizáróan állandó lakással.

Nem tartozik ennek a kis füzetnek a keretébe a tanyakérdés részleteinek megvitatása és a tanyai település előnyeinek és hátrányainak feltárása. Kétségtelen, hogy vannak bizonyos jó oldalai is a településnek: a birtoktesten lakás elvileg megkönnyítené az intenzív gazdálkodást és a legkisebb mérvre szorítaná azt az erővesztést, amelyet a lakóhelytől a mezőgazdaságilag művelt ingatlanig való haladás jelent. Nem hunyhatunk azonban szemet azon, hogy ez az előny csak abban az esetben érvényesülne, ha jó közlekedés a terményértékesítést megkönnyítené és így az intenzív gazdálkodásnak értelme lenne, ha a népesség magas szellemi színvonala és igényteljessége lehetővé tenné a közigazgatás lebonyolítását, az oktatási, egészségügyi és szociális feladatok megoldását. A mai helyzetben a tanyák állapota egyenesen elijesztő és a másfélmilliónyi tanyai lakosságból legfeljebb egyharmad kapcsolódhatik be helyesen a nemzeti termelés és fogyasztás vérkeringésébe, elégítheti ki primitív szükségleteit.

Amikor a tanyakérdésről a teljesség kedvéért megemlékezünk – minthogy a tanyai lakosság társadalmi összetételre, élethivatásra nézve lényegében azonos a falusival – a tanyákkal kapcsolatban kell reámutatnunk

arra a már érintett körülményre is, hogy számos, teljesen zárt faluszerű település van, amely a községi lét előnyeit nem élvezi. Csak példaképpen említjük meg pl. Szegedalsóközpontot, a hódmezővásárhelyi határban levő Kutast, a kőrösladányi határban levő, a községtől 24 km-nyire fekvő Bucsatelepet, folytathatnók azonban ezt a sorozatot még jó néhány tucat ilyen lakott helynek felsorolásával. Ezek mindegyike többszáz, olykor több ezer lakost számlál. Egynémelyiknek temploma, iskolája van, fejlett kereskedelmi élete és még sincs meg az a joga, hogy sorsáról önmaga rendelkezék, a helyszínen bonyolítsa le közigazgatási ügyes-bajos dolgait. Őt ját állja ennek a városok és anyaközségek irigysége, amelyek görcsösen ragaszkodnak a török hódoltság alatt és után kialakult határaikhoz és merőben gyarmati sorban tartják nemcsak a szétszórt tanyákat, hanem a határukban levő, falunak tekinthető településeket is.

A városok és községek külterületének lakossága a gyarmati lét sajátlagos ismérveit tünteti fel: adózik olyan uralom fenntartásáért, amely a legjobb esetben közömbös, igen gyakran ellenséges vele szemben és nincs befolyása azon közület sorsának irányítására, amelyhez balsorsa csatolta. A tanyák és tanyaszerű települések népe ugyanis többnyire szegény emberekből áll, akik nem találták még meg a tömörülésben rejlő) erőt és inkább játéklabdái a városban és az anyaközségben szervezkedett tehetősebb elemnek. Ha vannak is közöttük vagyonosabb birtokosok, akik virilis jogon tagjai a törvényhatósági bizottságnak, újabban a legtöbb adót fizetők kúriájának, avagy a megyei, városi, nagyközség képviselőtestületének, úgy ennek a tanyai és tanyai településben lakó lakosság semmi hasznát sem látja. Ezek a gazdag tanyai birtokosok ugyanis – akár gazdasági akadémiát végeztek, akár megállottak az elemi iskolánál – nem érznek közösséget a tanyákkal, tanyai birtokuk hasznót hajtó üzem, legfeljebb kellemes nyaraló-

hely számukra, életmódjukkal, érdeklődésükkel a városba vagy az anyaközség magjába kapaszkodnak, körülbelül azt a szerepet töltik be, amit annyira ismerünk az írországi angol lordok abszентizmusa következtében.

Visszatérve azonban azokhoz a falvakhoz, amelyek egyszersmind községek is, látnunk kell, hogy sokkal nagyobb eltérések vannak közöttük, mint amit a kis-község és nagyközség elnevezés sejtetni enged. Legkiválóbb földrajzi és néprajzi íróink eddig eredménytelenül keresik azokat az alap-alakulatokat, amelyekre visszavezethető lenne a magyar falu szásrétű türemlése.

Nem típusokat, csak kiemelkedő jelenségeket említhet az ember akkor, amikor külön-külön emlékezik meg Zala és Vas vármegye hegyvidéki, többnyire patak- vagy folyó völgyben épült falvairól, amelyek közül talán legjellegzetesebbek az egymással párhuzamos zalai folyók völgyeinek fejlődő községei. Közeláll hozzájuk, de belső összetételében tér el tőlük a baranyai, hegyháti apró falu magyar vagy sváb lakosságával. Fejlett és igen szerencsés kialakulás Tolnának és Somogy középső részének az ú. n. belső Somogynak népes és öntudatos faluja, amely éppen a nagyobb erők összefogásának lehetősége révén igen szép eredményeket ért el a táj fajta állattenyésztésben.

Ettől északra ismét kisebb és többnyire szegényebb falvak szövedékét látjuk, amelyeket megszakít egy-egy népesebb, tehetősebb és mezőváros jelleget öltő község. Egészen különálló terület a Bakonyvidék régi településeivel, amelyek közül nem egy a honfoglalás korára, vagy az első királyokra viszi vissza fejlődéstörténetét. Zárt egységnek látszik a Kis-Alföld; ha azonban az ember saját tapasztalatai alapján beszél az ottani állapotokról, akkor meglepetéssel veszi tudomásul az illető azt, hogy mennyire eltérnek a rendezett, erősen állattenyésztő, tiszta sopronvármegyei magyar falvak a moson és soproni németajkú falvaktól és mennyivel alacsonyabb élet-

színvonalat, fejletlenebb községi életet tapasztalunk Győr megyének a Kis Alföldhöz tartozó részein.

A Duna-Tisza köze a legérdekesebb tanulmány falu-politikus számára és leginkább bizonyítja azt, mennyire lehetetlen a községek meghatározása tekintetében az általánosítás.

Első sorban le kell számítanunk azokat a községeket, amelyek Budapest környékén terülnek el és amelyek lakosságának nagyrésze munkaalkalmat Budapesten talál. Ezek tulajdonképpen csak eszmeileg falusi lakosok; életük a vasúton és a budapesti épületállványok vagy rakodópartok táján folyik le. Ugyancsak le kell számítanunk a fővonalak melletti falvakat is, amelyek a mezőgazdaságot termény- és élelmiszerkereskedelemmel kötik össze és sajátos félnomád életre rendezkedtek be. Ebben az övben is óriási különbség van azonban a budai hegyvidék nyelvében és viseletében konzervatív, lelkületében zárkózott falusi lakossága és falvainak sok tekintetben mintaszerű szervezete közt egyrészt és a rákosi magyar-tótajkú, szétesőbb közszellemű falvak élete között másrészt. Az immár egy központból alig-alig igazgatható vezérmegyének Budapest körüli övén túl is legalább három egymástól egészen különböző jellegű vidéket különböztethetjük meg. Az északi rész rendes falutelepülést mutat fel, a falvak nagy részében nagybirtok vagy meglehetősen konzervált középbirtok; a falu vezetésében a birtokos osztály résztvesz vagy legalább a falu vezetői többé-kevésbé tőle függenek, a talaj agyag vagy művelhető homok. Nagy eltérések a községek között nagyság nézőpontjából nincsenek, a közlekedési viszonyok eléggé kielégítőek. A középső területnek nagyon népes nagyközségei, községekké összesűrűsödött tanya-szó vedékei vannak homokos vagy szikes talajjal, a legújabb vízszabályozás foganatosítása előtt nagy kiöntésekkel, amelyek helyébe most kopár legelők léptek. A növényzet, az inkább a városi határokból levő szőlő- és

gyümölcs-kultúrától eltekintve, gyér. Néhány, többnyire távollevő tulajdonos kezében levő nagybirtoktól eltekintve, kisbirtokosokból állanak a községek, a Kiskunságon természetesen a múltban nagybirtok nem is lehetett. Ismét egészen más a déli rész: Kecel, Hajós, Császártöltés táján az ember ligetes erdőkben, erdőszerű gyümölcsösökben jár, a talaj sík jellege megváltozik, a kilátást zavaró dombok, hegyhátak egymást érik. A községek átlagnagysága körülbelül megfelel a megye északi részének, társadalmi összetételükből a középbirtokos osztály jóformán hiányzik.

Egyetlen vármegye területén ily különböző települési viszonyok és falu-alakulatok! Már ez is elég tarkaságot jelent, hát még ha hozzávesszük azt, hogy egyik öv sem zárt, egységes. A vármegye északi részén is van egészen kis község (Budajenő, Pilisszentlászló, stb.) és népes mezőváros, a középső övezetben is látunk kis falut, még pedig olyant is, amely ebben a viszonylatban jóformán tökéletesnek mondható és a déli részen is látunk mindenféle falutelepülést.

Folytathatjuk szemlénket a csonkaország többi részeiben is. Nógrád és Heves megyék állanak talán a legközelebb az országos átlaghoz és az ideális falutelepüléshez. Hegyeikben azonban reábukkanunk egész kis, elesett, a községi élet terhe alatt roskadozó falvacskákra, míg pl. Heves megye déli részein egymást érik a népes, módos, alföldi jellegű expanzív falualakulatok.

Egészen sajátos képet mutat a matyóknak újabban, az idegenforgalmi propaganda által is előtérbe tolt fővárosa: Mezőkövesd. A falujellegű, ipart – a háziipartól eltekintve – teljesen nélkülöző, csupán némi kereskedelemmel rendelkező, teljesen mezőgazdasági irányú óriási településnek, nagy lakosságához képest határa alig van. A viszonyok kényszerítő ereje tehát arra hajtotta a mezőgazdasági nehezebb munkára különös képességekkel bíró lakosságot, hogy, mint summás munkás

vegye fel a harcot az étellel. Természetesen a mezőgazdasági munkaalkalmaknak az ország területi megcsonkítása és a gazdasági válság hatása alatt kényszerű extenzivitás bizonyos fokú elterjedése következtében beállott csökkenése súlyos válságot hozott úgy Mezőkövesdre, mint a mezőgazdasági munkásoknak többi túltömött telepeire, amelyek Jászárokszállástól kezdve szinte megszakítatlan láncolatban húzódnak a Tisza-Maros-szögig.

Sajátságos, hogy annakidején, mikor a telepítés még lehetséges volt, a különben annyira eszes és vállalkozó szellemű matyók nem gondoltak rajtelepítésre és felsőbb tényezők sem tették azt nekik lehetővé, holott a jászok, majd a kunok – jobban mondva a török hódoltság vége felé és után közéjük került elemek – kirajzásaikkal jóformán a fél Alföldet benépesítették, gyarmatosították és a Dunántúlra is jutott belőlük.

Mezőkövesddel kezdődik tehát ezeknek a túltömött mezőgazdasági munkás- és kubikos jellegű óriási falvaknak a sorozata, amelyek mindegyike osztozik északra előretört előőrsök szomorú sorsában.

Ezek a Szolnok, Békés és Csongrád vármegyei falvak tulajdonképpen a magyar problémák egyik legsúlyosabbját vetik fel: a mai birtokviszonyok mellett a mezőgazdaságban munkaalkalmat nem találó és e mellett zárt tömegekben együttélő mezőgazdasági munkások elhelyezkedését. Ezen települések egyikének-másikának közjogilag városi szervezetük van és van olyan is, amely a Speyer-kölcsonból pompázó városházat emelt, ez azonban az alapjellegen, a mezőgazdasági adottságon, a túlnyomóan tanyai birtokosok értékesítési nehézségein és a belső lakosság állandó nélkülözésén, forrongó hangulatán mit sem változtat.

Valamivel vigasztalóbb a szintén túlnyomóan földműves jellegű hajdúvárosok igazgatási és társadalmi képe; ezeket is városi szervezetük ellenére – talán Hajdú-

böszörmény kivételével – bátran sorozhatjuk a falvak közé.

Az ezektől északra elterülő Szabolcs vármegye települési és falupolitikai nézőpontból ismét csattanós példáját adja a történelmileg létrejött megyei határok önkényes voltának. Keleti fele: a Nyírség, burgonyatermő homokján épült kisebb településeivel tulajdonképpen a szomszéd Szatmár megye megmaradt nyugati részéhez simul, míg a megye középső és keleti részének nagyközségei – amelyek közé csak itt-ott ékelődik bele egy-egy földesúri kis falu (pl. Levelek) – inkább az alföldi települési átlaghoz közeledik, amihez áll közel Borsod megye és a Csonka-Zemplén déli része is, míg Abaújban és a zempléni Hegyalján akárhány olyan falut lát az ember, amelyben – ha a hegyek jellegzetes alakja nem ötlenék szembe – zalai illúziókban ringathatná magát.

Akkor, amikor a falvak külső képével és irányadó jellegével meg akarunk ismerkedni, a tájhatások mellett nem mellőzhetjük a lakosok nyelvét, eredetét sem. Ebben az irányban nagyon értékes részletkutató munka folyik már országszerte, amelyből azonban azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a csonka ország területén, a régi szóval nemzetiségi, valójában népi megoszlás a falu minemiségében, kialakulásában nem játszik már döntő szerepet.

Ez egészen természetes is. Nagy-Magyarországon a népi sajátosságoknak tekintett falutelepülési és falukialakulási mozzanatok jórésben az éghajlati, meteorológiai, függőleges tagosultsági különbségekre voltak visszavezethetők. A havasi oláh és az alföldi magyar falu között az eltérés inkább ezekre a mozzanatokra volt visszavezethető, mint a népi összetételre. A csanádmegyei oláh falvak pl. miben sem különböztek a magyar falvaktól, éppen úgy, mint a ruthén is nemcsak lent a Nyírségen vagy Hajdú megyében, hanem Bereg vármegye alsó részében is magyar módra élt, étkezett, építkezett.

Csonka-Magyarországon zárt, idegen nyelvterületek alig vannak. A Dunántúl egy-két német és az Alföldön egyetlen tótsziget az, ahol magyarok elenyésző számban fordulnak elő, viszont sűrű az az eset, hogy egy-egy német község a tőszomszédságában levő színmagyar község mellett is megtartotta nyelvét, népszokásait.

Még leginkább elkülönül a sváb községek élete a többiekétől. Ez azonban inkább a népviseletben és a társalgási nyelvben jut kifejezésre és kevésbé a község külső képében. A svábok általában jó építőmesterek és a hazai németek túlnyomó többsége olyan helyeken telepedett meg, amelyeken a rendes építőanyag beszerzése kisebb nehézséget okoz. Ez a magyarázata annak, hogy annyi sváb községben látunk kőházat, tágas lakó- és istálló-épületeket és a falusi utca tisztasága különösen szembeszökő. A lakások belseje már nem mutat lényeges eltérést a jobbmódú és művelődő magyar gazda-portákkal szemben.

Ez a futólagos szemle is meggyőzheti az olvasót arról, amit törvényhozás és kormányzat évtizedekig nem vett észre: a falusi élet sokrétűségéről, minden általánosítás veszedelmes voltáról.

II. A FALUSI EMBER

Ha ilyen különbségek vannak azonban falvaink nagysága, fekvése, települési jellege tekintetében, úgy még erősebben kell hangsúlyoznunk a falusi lakosság egyes rétegeinek, sőt egyedeinek egymástól elütő voltát.

Fejtegetéseink elején utaltunk arra, hogy a viszonyokkal nem ismerős, átlag újságolvasó városi ember a falusit magánál műveletlenebbnek, de testileg erősebbnek, teherbíróbbnak tekinti.

Sajnos ez a megállapítás csak bizonyos irányban áll meg.

Fiziológusok csodálkozva állapítják meg a rosszul táplált, eléggé csenevész testű magyar földművesnek óriási alkalmi erő kifejtőképességét. Elismerten elsőrangú aratók kerülnek ki közülök: ezen éghajlat alatt semmiféle más faj fia sem bírja a hajnalhasadástól csillagfényig való, jóformán pihenés nélküli kaszálást. Óriási súlyokat látható erőfeszítés nélkül emelnek; minden falunak megvan még ma is a Kinizsy Pál-szerű erős legénye.

Ezzel azonban el is mondtuk mindazt, ami a magyar falusi lakosság testi erejének, egészségi állapotának leírásánál előnyös tényező.

Míg az ipari munkásság szervezeteivel kiharcolt nálunk is bizonyos fokú munkavédelmet, addig a mezőgazdasági munka védelme tekintetében még nagyon sok a tennivaló. Éppen ezek a nagy megerőltetések számos bántalmat váltanak ki úgy a férfiaknál, mint a nőknél;

ezeknek nem ritkán a következő nemzedék is megadja az árát.

A falusi ember életmódjának leírásánál még visszatérünk arra a tényezőre, amelyet a rossz táplálkozás jelent és amely pl. olyan gazdasági évben, mint a folyó év, kétszeresen érezteti hatását.

A falusi ember orvosi ellátása, a falusi asszony szülési segélye felette fogyatékos. Míg Budapesten 277 emberre esik egy orvos, addig a vidéken az arány 1668-ra csökken, falun, tanyavidéken ennél többszörösére. A falusi szülésszók száma aránylag elég magas, ezek azonban képzettség tekintetében messze elmaradnak többnyire a városiaktól és segédeszközök is kezdetlegesek.

A rossz táplálkozás, fogyatékos egészségügyi gondozás mellett a szintén később leírandó rossz lakás az, amely óriási károkat okoz. Az éghajlati viszonyok mellett a földelletes, nem szellőzött és túlszűfolt lakások melegágyai a morbus-hungaricusnak: a gümőkórnak, amely rendeket kaszál le a magyar életből évente és nagyobb veszteségeket okoz, mintha véres háborút folytatnánk. Ebben sem kisebb lényegesen a falusi lakosság arányszáma, mint a városié.

Legnagyobb veszteségünk kétségkívül a csecsemőhalálozás, amelyet kiegészít a hét éven alóli gyermekek halálozása. Ez különösen abból a nézőpontból nemzeti csapás, mert így a gyermekek kiviselésére, világrahozatalára, ellátására fordított energiák elfecsérlődnek. A falu ezen a téren is vezet: hiszen oda még az anya- és csecsemővédő szervezet áldásos működését igen kevésse terjeszthette ki, vannak tanyavidékek, ahol a csecsemőhalálozás a 60%-öt meghaladja és akárhány falu, ahol felül áll a 33%-on.

Mindez eléggé gondolkodóba ejthet akkor, amikor a szegény, kőrengetegbe szorított, valójában azonban a kibontakozni kezdő szociálpolitika előnyeit élvező, megelőző egészségügyi szolgálattal, jótékonyági intézmé-

nyekkel, gyógyító intézetekkel rendelkező, sportoló városi embert az állítólag erőtlő duzzadó, szabad levegőn mozgó, jól táplált falusi emberrel szembeállítjuk.

Kétségtelen, hogy bizonyos átdolgozásra szorul a falusi férfiak műveletlenségéről szóló vélemény is.

Nem tagadhatjuk, hogy a túlnyomóan mezőgazdasági foglalkozást űző falusi lakosságban a fő-, sőt középiskolát végzetek száma is jelentékenyen alacsonyabb, mint a nemzeti munkamegosztásban a szellemi értékek megőrzésére és fejlesztésére hivatott városokban. Az is tény, hogy falusi egységekben az írni-olvasni nem tudók száma jóval nagyobb, mint a városokban, sőt az 1930-ik évszámllálásra remélhetőleg létszámukban erősen csökkenő analfabéták százezreinek túlnyomó, szinte kizáró többsége 1920-ban a falusiak köréből került ki.

Ettől a két véglettől eltekintve azonban egyáltalán nem állíthatjuk azt, hogy a falusi gazdák, mezőgazdasági munkások, vagy kisiparosok tömegei műveletlenebbek lennének, mint a városi lakosság többsége. A beiskoláztatási lehetőségek az utolsó három évtized alatt jelentékenyen emelkedtek, aminek hatása természetesen nem maradhatott el. A világháború számtalan káros, sőt vészes hatása mellett a művelődés terén évtizedekkel lökte előre a falut. A mozgósított tömegek megismerkedtek idegen országokkal, szokatlan és új életviszonyokkal, megtanulták a technikai újítások használatát, bonyolult gépezetek kezelését. A legkisebb faluban is akad olyan, aki a Dolomitokról, a kattarói öbölről, az orosz síkságról, esetleg a Vogézekről vagy kisázsiai, palesztinai hegyekről saját tapasztalatai alapján úgy beszél, mint ahogy apja tette a szomszéd mezőváros vásáráról. Nem ritkaság egyszerű földművesek körében az olyan, aki nemcsak a háború vége fele eléggé bonyolult tüzérségi lövőgépek terén van teljesen otthon, hanem megtanulta a katonaságnál a gépkocsivezetést, a Morse-jelek leadását és leolvasását. E mellett nem hagyható figyel-

men kívül az a tényező sem, amelyet a magasabb parancsnokság felelőssége, a mások életével való rendelkezés tudata nyomott az egyszerű emberek lelkébe; a háború folyamán előállott tiszthiány mellett napirenden volt, hogy éppen válságos időkben béresből, kispapból lett altiszt volt hetekig nehéz helyzetben szakasz-, esetleg századparancsnok. Ez természetesen nemcsak az illető jogos önérzetét emeli most, hanem képesebbé teszi minden közfeladat megoldására, érdeklődővé minden újítás iránt.

A magyar falu érettségét és átalakulását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy míg a városok részéről, néhány elszigetelt kísérlettől eltekintve, komoly törekvés a proletárdiktatúra megdöntésére nem volt, addig a falusiak lépten-nyomon ellenforradalmi küzdelmeket folytattak, amelyeket természetesen a túlhatalom verbefojtott. Az ellenforradalmi kísérletek céltalanságának felismerése után pedig külön összebeszélés nélkül egyszerű és ösztönös általános mozgalommal tagadták meg a szovjetnek élelmiszerral való ellátását. Tulajdonképpen ez és nem a problematikus értékű román haderő élőnyomulása vetett véget Magyarországon a proletárdiktatúrának és a magyar falvak népének önfeláldozására, ösztönös, de sikeres passzív ellenállására hivatkozhattunk akkor, amikor a románok erkölcsileg is el akarták ismeretni számlájukat a magyarországi proletárdiktatúra le-töréséért.

A magyar falu tehát műveltségében is egészen más most, mint ami volt a háború és a forradalmak előtt.

A helyzet félreismerői, múlt idők egyoldalú dicséről ezt a változást károsnak tartják és nem találnak elég korholó szót a falu megváltozott népének elítélésére. Szerintük a felbomlás tünete az, hogy a falu népe nem eléggé úrtisztelő, nem fogadja el bírálat nélkül a háború-előtti tekintélyeket, értékítéleteit önállóan és a változott

viszonyokhoz képest formálja meg. Elfelejtik azonban ezek a gáncsokodók azt, hogy a tekintélytisztelet csökkenésének és az úrgyűlöletnek – legalább is helyenként – mély gyökere van; a felsőbb társadalmi osztályok közül az utóbbi évtizedekben nagyon kevesen éltek együtt a néppel lelkileg is és nemcsak helyileg. A felsőbb osztályok – kevés kivételtől eltekintve – meg sem kísérelték azt, hogy a falu népét vezessék, gondolkörét kiformalják, a kapitalista társadalmi rend túlzásaival szemben megvédjék, a bonyolult közgazdasági élet, közigazgatási ügymenet útvesztőiben segítségére legyenek. Jóformán csak azok törődtek a néppel, akiknek ez hivatásuk volt: a községi jegyzők, a lelkészek és a tanítók. Az utóbbi két csoportban azonban sok és kellemetlen akadály hárult a népért és a néppel együttműködők elé; a lelkészeknél – eltekintve a párbér, kepe és stóla ellentététől – az egyoldalú nevelés, az ebből eredő elsőbbségi igény, olykor a felsőbb egyházi hatóságok idegenkedése is gátolja a falu közéletében való intenzív közreműködést. A tanítói kar pedig részint egyházi főhatóságára és helybeli lelkész főnökére tekintettel tartózkodik a néppel való sűrű érintkezéstől, részben javadalmazásának csekélysége és ingadozó társadalmi helyzete gátolja erői és tehetségei kifejlődésében. A falusi nagybirtokos – amennyiben kint élt kastélyában vagy kúriáján – többnyire hermetikusan zárkózik el és a néppel való érintkezést gazdatisztjére bízva, aki úgy véli munkaadója érdekeit a legjobban szolgálni, ha a legmerevbben érvényesíti anyagi érdekeit. Inkább az egész nagy uradalmak gazdatiszti kara az, amely a közvetlen érdekellettét kikapcsolása révén megtalálja az utat a kisémberek szívéhez is. Ilyen körülmények között a munkával agyonterhelt községi jegyzői kar az, amely talán még a legjobban teljesíti faluvezetői hivatását, és amelyben a legjobban testesedik meg a falusi kisémberek előtt a velük törődő, értük élő műveltebb ember fogalma.

Mindezek mellett, sőt ennek ellenére meg kell azonban állapítanunk azt, hogy úrgyűlöletről a szó igaz értelmében nem lehet szó, mert ott és azokkal szemben, ahol és akik a népért valamit tettek, a falusi nép nagy tisztelettel, ragaszkodással viseltetik, sőt ez a felismerésen alapuló tisztelet sokkal erősebb köteléket jelent, mint aminő volt a külső tiszteletadásnak a meghunyászkodáson alapuló eddigi módja.

Ugyanígy vagyunk a tekintélyek hanyatlásának előbb említett vádjával is. Éppen a falusi ember az, akiben földműves foglalkozása, gyakorlati tapasztalatai alapján a tekintély ösztöne legkönnyebben és leghamarabb sűrűsödik tudattá. Tekintélye van a földbirtokosnak, a tehetős gazdának, de tekintélyt szerez az a kiscgazda is, aki sikerrel gazdálkodik, valamilyen termelési ágban vagy valaminek értékesítésével meghaladja a többit. Tekintélyes a bandagazda, de az a legény is, aki a legnehezebb zsákot emeli, aki kaszáláskor az élen halad. Még az is tekintélyt szerezhet valakinek, ha látható kár nélkül bírja az italt, vagy kiválik valamilyen ügyességgel. Nem tekintélycsökkenésről beszélhetünk tehát a magyar falu viszonylatában, hanem arról, hogy a háborús tapasztalatok és élmények, társadalmi osztályoknak és egyéneknek a forradalomban tanúsított magatartása, az inflációs évek visszaéléseire való élénk visszaemlékezés együttes hatása alatt a műveltebbé, gondolkodóbbá vált és így fejlettebb bírálókészséghez jutott falusiak felülvizsgálat alá vonták a tekintély fogalmát és a tekintély hordozóit. Nem fogadnak el többé vakon minden, történelmileg lett, de ma már belső érdemesültségét veszített jelenséget és egyént. Például ma is nagyon tiszteli a falu népe a lezármasztást: a régi úri család sarjának ma is könnyebb megtalálni velük a kapcsolatot, mint bárki másnak. Az illetőnek azonban e mellett jellemesnek, áldozatkésznek és magánéletében is feddhetetlennek kell lennie. Ha nem ilyen, a falu irgalmatlan ítélőszéke elítéli; egyelőre még

külsőleg alkalmazkodik hozzá, de az első teherpróbánál ellene fordul.

Úrgyűlölet és tekintélycsökkenés helyett tehát a faluban inkább azt az átalakulási folyamatot látjuk, amelynek évtizedekkel ezelőtt tanúi voltunk az iparban és a kereskedelmi alkalmazottak körében. Megszűnván a patriárkális kapcsolat belső értelme és az alárendeltek számára előnye, viszont emelkedvén az eddigi alárendeltek értelmi színvonala, a többség új alapokra helyezkedett a társas érintkezés külső formáiban is. Ez nem szükségképpen ellenséges viszony: a jól vezetett gyárak munkásait, munkavezetőit mérnökeikkel, igazgatóikkal a kölcsönös megbecsülésen és egyenlőségen alapuló ugyanolyan szoros kapcsolat fűzi össze, mint aminő volt a céhrendszer idején a mester és a legénynek vagy az inasnak a viszonya, csupán a beszédmodor és a tiszteletadás külső módjai változtak.

A múlt idők dicsérőinek le kell tehát mondaniok arról, hogy a fogcsikorgató alázat megnyilvánulásaival találkozzanak a falun; aki azonban foglalkozik a faluval és a falusi néppel, örömmel tapasztalja, mennyivel erősebb a műveltebbé vált emberek öntudatos ragaszkodása azokhoz, akikben komolyan megbízhatnak.

Vizsgálatunkat tehát azzal a tétellel zárhatjuk le, hogy a falu népe nem erősebb és keményebb a városinál, de viszont a városival szemben viszonylagos műveletlensége is csak látszólagos és tűnőben van.

III. A FALUSI LAKOSSÁG ELEMEI

Kikből áll azonban a falusi lakosság? Ki az a falusi ember, akiről mint típusról annyi szó esett a közelmúlt években?

Ha jobban szemügyre vesszük ennek a falusi embernek az ábrázatát, alakját, arra jövünk rá, hogy Proteusként változik szemünk előtt és hovatovább az a gyanúnk erősödik meg, hogy amint nincsen általánosítható, tipikus falu Magyarországon, éppen úgy nincs tipikus falusi ember sem.

A közelmúlt éveiben a falu lakosságát a kisgazdaosztállyal azonosították. Érdek és rokonszenv szerint a kisgazdák felé vagy ellenük tájékozódott a közhangulat. Őket tekintették olykor az állami és nemzeti lét egyedüli pillérének, a legerősebb társadalmi osztálynak, őket tették máskor felelősekké az összes társadalmi és gazdasági bajokért. A kisgazda majd mint hatalmas, izmos, erős, piros-pozsgás, kipedert bajuszú lény élt az újságolvasók tudatában, aki játszva viseli az állami terheket és akinek nekilendülése ledönt minden gátat, majd mint önző, elhízott zsugori, aki jól él és haszonlesésében halálra ítéli a társadalom többi rétegeit.

Ha az elvi általánosítások és vezércikkészolamok papiroserdeje mögött keressük a fát és beleelegyedünk bármely falu, sőt sok falu tömegébe, akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a kisgazdák sokkal kevesebben vannak, semhogy akár egymagukban, a többi társadalmi osztály nélkül megmenthetnék a hazát, akár visz-

száéhlhetnének a többiek rovására helyzetükkel. Ellenben azt kell látnunk, hogy kevés társadalmi osztály van, vagy talán nincs is még egy olyan, amely oly béketűréssel viselné sorsát és oly hihetetlen alkalmazkodóképességgel, tanulnívágúással törekednék jobb létre.

Újabbán is vita tárgyává tették azt, hogy kit lehet Magyarországon kisgazdának tekinteni és kifogásolták e sorok írójának azt a megállapítását, hogy a kisgazdaosztály abszolút kisebbséget alkot a falu lakosságában, hatása tehát éppen az előbb taglalt tekintélytiszteleten, a törpebirtokosok és munkások tömegének önkéntes alávetődésén és a kisgazdaosztályba való feltörekvésén alapult.

A magyar viszonyok között a tíz holdnál kisebb földtulajdonnal vagy földbirtokkal rendelkezőket általában nem sorolhatjuk a kisgazdák közé. Fővonalak mentén, városok közelében, pár holdas gazdaság is biztos alapot adhat az egész családnak: a tyúkászat, istállózott tehének tartása, kertészkedés, gyümölcstermelés megfelelő szorgalommal és szaktudással párosulva, boldog és biztos életlehetőségeket nyújthat még a mostani mezőgazdasági válságban is. Ahol azonban ilyen különös kedvező körülmények nem forognak fenn, kisgazdának mégis csak azt vehetjük, akinek legalább 10 kat. holdja van és a túlnyomóan szemtermelésre berendezett kisbirtok megművelésére saját fogatos járművel rendelkezik. Ez a jármű a Dunántúl a pár ökör, sőt tehén, a csonka ország nagyobb részében azonban a lófogat, amely minden feltörekvő kisember törekvéseinek tárgya, sőt bizonyos fokig társadalmi állásának is meghatározója. Hiába lepték el az országot a traktorok ezrei, hiába vontak el a fuvarozás lehetőségét a számos teherautóvállalat, még mindig él atavisztikusan a fuvarvállalás lehetősége az emberekben, még inkább azonban az a gyakorlati tapasztalat, hogy így legalább istállótrágyához jut és nincs kiszolgáltatva a bérszántási uzsorának.

1920 óta természetesen nagy eltolódások állottak be éppen a falu demográfiai viszonyaiban és fejtegetéseink, valamint az azokból levont következtetések kétségkívül alaposabbak lennének, ha felhasználhatnák már az 1930. évi népszámlálás adatait is. Alapul azonban mindenesetre elfogadhatjuk a legutóbbi népszámlálás megállapítását. E szerint 50-100 kat. holdig terjedő földbirtoka 7955 férfinak és 1539 nőnek volt. 20-50 holdas földbirtoka 44.022 férfinak és 7615 nőnek. A 10-20 holdas birtokosok száma 80.774 férfi és 14.615 nő. Teljesség kedvéért ideiktatjuk még a 10 holdnál kevesebb, de 5 holdnál nagyobb földbirtokkal rendelkezők számát: 105.491 ilyen férfi van és 22.445 nő. A kisbérlők száma az 50-100 holdas csoportban 1312 férfi és 86 nő, a 20-50 holdas csoportban 3872 férfi és 257 nő, végül a 10-20 holdas csoportban 4401 férfi és 313 nő.

Megjegyezzük még, hogy a 10 holdon aluli bérlők csak igen ritka kivételben lennének a kiskgazdák között sorozhatók és így azokat teljesen mellőzzük. Továbbá megemlítjük azt is, hogy a kis földtulajdonnal rendelkező, vagy kisbérlő vállalkozó nők nagyrésze családbeli és nem önálló; végül szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a legnagyobb létszámot: az 5-10 holdas gazdák csaknem 130.000-es tömegét illetőleg az elmondottak alapján kételkednünk kell azok többségének kiskgazda voltában és ezt az elemet jelentékeny részében a munkavállalók, az agrárproletáriátus soraiba kell utalnunk.

Ilyen körülmények között meg kell maradnunk azon állításunk mellett, hogy a kiskgazda keresők száma a másfélszáz ezret feltétlenül meghaladja, de aligha éri el a 180.000-et és így – akármilyen bő gyermekáldást tételezhetünk is fel – az eltartottakkal együtt messze elmarad a millió alatt. Semmiesetre sem olyan ez a szám tehát, amely a kiskgazdák felelősségét és mindenhatóságát

még a kisgazda politika éveiben is minden kétséget kizáró módon megállapítaná.

Ha a falusi ember mai problémáival meg akarunk ismerkedni, semmiesetre sem mellőzhetjük a kisgazdaosztályt. Szerencsétlen birtokviszonyaink közepett nem rendelkeznek olyan földtulajdonnal, sőt földbirtokkal sem, mint aminőket számarányuk alapján megilletné, jelentőségüket azonban eléggé bizonyítja az, hogy a kereskedelmi forgalomba kerülő búza- és rozsmennyiségnek csaknem kétharmada tőlük ered, az állattenyésztésben pedig sokkal nagyobb a részük, mint amennyi birtokaránylag megilletné őket.

A kisgazdaosztály panaszai túlnyomó többségükben nem osztálysesérelmek, hanem a válságos helyzetbe került magyar mezőgazdaság valamennyi részesének panaszszavai.

Ha vizsgáljuk ezeket a panaszokat, akkor első sorban országszerte, bármely faluban az alacsony gabonaárak miatt emelt kifogásokat halljuk. A kisgazdába jóformán kiirthatatlanul beidegződött annak az aránytalanságnak a tudata, amely az ipari cikkek és a mezőgazdasági termények, első sorban gabonaféleségek termelői ára között a háború után az utóbbiak hátrányára előállott. A magyar földművest jellemző józansággal a kistermelők nem ragaszkodnak feltétlenül a magas gabonaárak fenntartásához, sőt e sorok írójának is számos helyen volt alkalma arra, hogy kistermelőktől az alacsony árak előnyeit hallja. Amihez ragaszkodnak, az az iparcikkek alacsony ára, illetőleg a mezőgazdasági termelvényekkel arányba hozatala.

Az alacsony gabonaár azonban általános agrár hátrány, éppen úgy, mint a kisgazdák másik panaszja, a borértékesítés nehézsége. A csonkaországi 385.000 kát. hold szőlőből a kisemberek előnyösebb arányban részesednek, mint a szántóföldből és rétből. Éppen ezért a bortermelés válsága is súlyosabban sújtja őket. Érdé-

keiket azonban a dolog természete szerint a szőlőnagybirtokosaikétól nem választhatják el.

Jellemző, hogy az utóbbi években a kisbirtokosok vezérei és a kisbirtokosok szervezetei hangsúlyozzák mindig a legerősebben a mezőgazdasági érdekek kölcsönösségiét és a nagybirtokosokkal való együttműködés szükségességét. Ha tehát igazán meg akarunk ismerkedni a falusi emberrel, nem elégedhetünk meg ezzel az önmagában sem egységes, belőlről igen erősen tagozódott réteggel, hanem tovább és lejjebb kell mennünk a többség megismerése tévén.

Hogy ennek a többségnek a szerepét és összetételét megismerjük, néhány szót kell fordítanunk a falu belvilágának egyik legkiemelkedőbb jelenségére, amely anyyira rokon az egész magyar közéletével, hogy mindenél jobban bizonyítja az ország lényegében falusi és kisvárosi voltát.

Ez a jelenség a kölcsönös lenézés, a klikkekre szakadás.

Van a faluban erős integrálódási hajlam is. Nagy nemzeti mozgalmak, pillanatnyi felháborodások, vagy lelkesedések hivatás- és osztálykülönbség nélkül egyesítik rövidebb időre a falu lakosait. Ez az egyesülés azonban a legritkább esetben tartós és az első nehézség tűzpróbája megbontja. Visszanyeri uralmát a szétagolódás, az a hajtóerő, amely az embereket egymással szembe állítja. Mindenki különbnek érzi magát a többinél, vagy legalább is másnak és ellenszenvvel tekint a többiekre. A gazda lenézi a munkást és a cselédet. Viszont a biztosított helyzetben levő uradalmi cseléd függő voltáról megfélelkezve kicsinyli a falunak legmódosabb gazdáját is. A munkások közül a múltban a jólkereső kubikusok megvetették a helyhez kötött, hozzájuk képest szegényesen élő negyed- vagy fél úrbéri telkesgazdát, a házas zsellér nem tartotta egyenrangúnak magával a bérlakásban szorongó munkást és ez a hierarchikus tagozottság

folytatódik le egészen a temető kapujában üldögélő koldusig.

Csak így tudjuk megérteni azt a már érintett körülményt, hogy a kisgazdákat és mezőgazdasági munkásokat vegyesen magukban foglaló községekben a vezetés csaknem mindenütt a kisgazdák kezében maradt, jóllehet azok többnyire együttvéve sem képviselnek jelentős anyagi erőt. A vezetést ezek most is megtartják annak ellenére, hogy a mezőgazdasági válság súlyos helyzetbe sodorta őket. Ez magyarázza meg azonban azt is, hogy a mezőgazdasági munkásság, nagy száma ellenére, igazi osztálytudathoz még nem jutott, érdekeinek védelmére még azokon a helyeken sem tömörült, ahol a lakosság kizárólag vagy túlnyomó többségben belőlük áll.

A mezőgazdasági munkások száma ugyanis már 1920-ban oly magas volt, hogy bátran őket tekinthetjük a lakosság legerősebb rétegének. A mezőgazdasági munkások körében a keresők száma meghaladta a 757.000-et. Az 1928. évi mezőgazdasági biztosítási statisztikai felvétel a hírlapközlemények szerint 778.0,00 érdekeltt tüntet fel. Ebbe a csoportba kell soroznunk azonban a 225.000 mezőgazdasági cselédet is, mert végeredményben az osztálytagosulás nézőpontjából nem tesz különbséget az, hogy valaki ugyanazt a természetű munkát mint éves szegődményes alkalmazott látja-e el, vagy mint alkalmi, egyes esetekre felvett munkás működik.

Különben is a gazdasági cseléd és munkás között nincs olyan éles határ, mint pl. az iparban. Külföldön is számos határforma ismeretes, nálunk pedig éppen a legjobb mezőgazdasági munkástömegek évtizedek óta elhelyezkedésüket mint idénymunkások keresték. Az idénymunka-szerződés 6 hónaptól 2 hónapig terjedő időre szól a legkülönbözőbb feltételek mellett, van azonban közös ismérve: az idénymunkás lehetőleg természetben, terményben olyan díjazást kap, amely téli ellátását biztosítja. Az idénymunkás tehát a gazdasági cselédhez

biztosítottság tekintetében egész közel áll, anélkül, hogy oly mérvű fegyelemnek lenne alávetve.

A falusi nyomornak eredője a mezőgazdasági munkások túlnagy száma és ellátatlansága.

Messze vezetne, ha ennek összes okait feltárnók és ebben a kis tanulmányban a bajokból kivezető utakat is megjelölnek.

Kétségtelen, hogy nagy mezőgazdasági munkanélküliséggel állunk szemközt. Elsőrangú szakértőknek különböző alapon végzett számítása szerint az utóbbi években a megfelelő, vagyis téli ellátást is biztosító munkához nem jutott mezőgazdasági munkások száma a negyedmillió körül mozog, amely szám legjobban bizonyítja azt, hogy nem múló jelenséggel, hanem nemzeti társadalmunk egyik állandó betegségi szimptomájával állunk szemközt.

Paradoxnak látszik, pedig igaz, hogy a mezőgazdasági munkanélküliséget és a munkáskérdés súlyosságát úgy a nagybirtok túltengése, mint a nagybirtok hiánya okozza.

A nagybirtok túltengése annyiban, hogy ugyanazon a területen a statisztika megállapítása szerint négyszer több ember alapozhatja meg létét kisbirtokrendszerben, mint nagybirtokrendszerben. A nagybirtok számos alkalmazottat lát ugyan el, azonban a munkamegosztás és egyesítés elvének keresztülvitelével, munkagépek nagymérvű alkalmazásával, nálunk különösen az extenzív szemtermelés vagy legelőgazdaság folytatásával még több embert tesz nélkülözhetővé. Sok embert, a kisbirtok lélekszámánál többet csak abban az esetben lát el, ha intenzív gazdálkodást folytat és terményeit legalább is félgyártmányokká gyárilag önmaga dolgozza fel. Ilyen berendezkedésre azonban csonkahazánkban legfeljebb néhány nagybirtokosnak van forgótökéje, és hitele, és így a nagybirtok területének túlnyomó nagy része munkaalkalom és emberellátás nézőpontjából inkább súlyosbítja a helyzetet. Viszont áll az a tétel is, hogy a meg-

szállt területi nagybirtokok elszakítása tette itten annyira égetővé a munkáskérdést; az ország külső részeiben fekvő uradalmak ugyanis idény-, úgynevezett summás-munkás-szükségletüket többnyire az ország belsejéből fedezték, nem annyira nemzetiségi okok miatt, mint inkább azért, mert az alföldi és bükkaljai színmagyar munkás a nagy mezőgazdasági munkaidényben kitaróbbnak bizonyult az ottani gyöngébb és igénytelenebb idegenajkúnál.

Mezőgazdasági munkásokkal telítettségünk és a falvaknak ebből eredő viszonylagos tömörsége visszavezethető továbbá arra a körülményre is, hogy a háború után bezárultak a magyar bevándorlók előtt jóformán mindenütt a kapuk. Különösen az Egyesült Államok zárkóztak el európai bevándorlók befogadása elől és így nem vetíthettük ide tovább évente azt az embertömeget, amely a magyar nemzet számára ugyan elveszett, de amelyet birtokviszonyaink merevsége és termelési rendünk változatlansága miatt a háború előtt itthon nem tudtunk munkával ellátni.

Végül nem zárkozhatunk el annak megállapítása elől sem, hogy a munkagépeknek a mezőgazdaságban térfoglalása, amelyet nem kísért nyomon a több munkaegységet igénylő intenzív művelési ágak megfelelő mérvű térfoglalása, szintén hozzájárult a mezőgazdasági munkanélküliség nagymérvű fokozásához és ezzel a falu képének megváltoztatásához.

Ez a tömeg a lehető legbizonytalanabb helyzetben van, és még azok az egyedek is a legnagyobb nélkülözéssel küzdenek, akik az egész mezőgazdasági idény alatt foglalkozásra találtak. Az Országos Mezőgazdasági Kamara és a földművelésügyi kormányzat kissé optimisztikus munkabérkimutatásaival szemben azt állíthatjuk, hogy országos és évi átlagban a közepes munkás napszáma nem haladja meg a napi 3 pengőt. 180 munkanapot feltételezve és azt a ritka esetet tekintve, amikor ennyi

munkanapon valóban munkára talált is, ez összesen csak 540 pengőt ad, amelynek legalább egyötöde, de többnyire egyharmada elmegy az egészségtelen lakásra; jelentékeny hányadot igényel a munkavállaló ruházódása még akkor is, ha használt ruhákat vesz, ami a legtöbb esetben megtörténik, minthogy a mezőgazdasági munkások nagyrésze teljesen lerongyolódott. A családfő és tagok ételmezésére alig marad valami; az anyának és a serdülő gyerekeknek is munkát kell vállalniok, hogy ezt valahogy előteremtsék, azonban ritkaság az, hogy egy családból egynél több munkát kapjon is.

Ugyancsak nagyon szomorú azoknak az idénymunkásoknak a helyzete is, akik nem napszámot, hanem természetbeni szolgáltatásokat kapnak. Még nem is olyan régen hosszú lajstrom volt az, amit egy-egy summás munkás, illetőleg bandagazda kikötött. Az arató és cséplő részen felül szó volt abban szalonnáról, füstölt húsról, szeszestálról, sóról, fejelés csizmáról, sőt még kalappántlikáról is, e mellett a munkások vagy természetbeni ellátást kaptak a munka tartamára, vagy a terményekből, illetőleg élelmiszerekből előleget és ebből a készletből tartották fenn közös konyhájukat. Most a nagy verseny és a munkás-túl kínálat az aratórészt erősen leverte, nem egy helyen annyira, hogy józan munkás nem is vállalkozhatik a munka elvégzésére ennyiért; a munkaadók panaszai munkáshiány, illetőleg munkakedvhiány miatt többnyire ily esetekre vonatkoznak.

Tavaly ősszel a Hegyalján 80 filléres szőlőmunkás-napszámok is voltak és rozstermelő vidéken leverték az arató részt egy tizenhármadra, akkor, amikor a rozsnak alig van ára.

Az eredmény az a falusi nyomor, amelynek legalább legkiáltóbb eseteit inségakcióval kell orvosolni, – valamint a falu külső képének, lelkivilágának az a megváltozása, hogy a kenyérgondok és kenyérvkérdések jóformán minden érdeklődést lefoglalnak. A téli ellátatlanság

és ruhátlanság éppen ezt a legszámosabb réteget visszatartja a közügyekben való részvételtől még ott is, ahol a tehetősebbek gögje nem áll útjukban és ahol a vezető rétegek belátása lehetővé tenné az összeolvadást. Számos községben, különösen az Alföldön a szó szorosán vett értelmében restéinek az emberek a nyilvánosság előtt megjelenni, még a menyegzőket is szürkületkor tartják, hogy a falu többi lakosai ne vegyék észre rongyosságukat.

Viszonylag jó a helyzete a rendes, éves mezőgazdasági cselédnek. Itt is különböztetnünk kell azonban a saját kezelésben levő nagy uradalom, vagy az embereivel együtt élő, testi-lelki érdekeiket szem előtt tartó, mindinkább fogyó középirtokos és a távollevő főúr vagy üzletileg dolgozó bérlő cselédje között. Az előbbinek illetményei a mezőgazdaság válsága ellenére alig szenvednek csonkulást, legfeljebb azt a hátrányt szenvedni el, ami termény járandóságának értékcsökkenése következtében éri. Ezzel szemben akárhány olyan gazdaság van, ahol a mezőgazdasági cseléd a létminimumot sem kapja meg; a mezőgazdasági kamarák hasztalanul állapítanak meg tájékoztató béreket, mert az országnak egyes vidékein mezőgazdasági munkaadók, különösen bérlők kartelszerű megállapodásokat kötöttek a cselédbérek lenyomására és kötelezték magukat arra, hogy egymástól a bércsökkenés miatt felmondott cselédeket nem veszik át. Minthogy pedig a szegény cselédnek arra pénze nincs, hogy bizonytalan munkaalkalmakra várjon, vagy a hatodik vármegyébe költözzék, a kisgyermek mérvetetlen kárára újévkor véghezvitt egy-két helycsere után megtörik és engedelmesen hagyja magát kiuzsorázni tovább.

Amint látjuk tehát, a falu mezőgazdasági lakosságának túlnyomó többsége a legsúlyosabb megélhetési gondokkal küzd és kitűnő fajfenntartó ereje, lelki felkészültsége, testi kitartása mellett is a fejlődésnek legfeljebb igen kis fokára képes.

A mezőgazdasági munkások és cselédek legértékesebb rétege talán az, amely az 1920-ban megindult földreform során régi vágyát valóra válthatta és ha nem is vált kisértékűvé – erre a kis házhely és néhány hold megszerzése még nem minősíti – legalább is erősen közeledett ehhez az életideálhoz.

A földreform faluátalakító, a falu képét megváltoztató hatását nem kicsinyelhetjük. A földreformot illetőleg azonban különböztetnünk kell annak különböző ágai, eredményei szerint.

A földreform legsürgősebb és tömegeket leginkább kielégítő ága a házhelyek kisajátítása volt. A magyar falu már a háború előtt is zsúfolt volt, a háború alatt és a háborút követő években az építkezés teljesen megakadt, úgyhogy a harctérről visszakerült vagy időközben férfisorba került legények családalapításra csak abban az esetben gondolhattak, ha egyik vagy másik házaspár szülei hajlandóknak mutatkoztak az új házaspár befogadására, ami az alsóbb osztályokban amúgy is annyi sűrűlődségre alkalmat adó családi élet nehézségeit még növelte.

Az új hajlékok emelésének nemcsak a háborúban kötelező és rosszul értelmezett takarékoság, majd az építőanyagok aránytalan megdrágulása vetett gátat, hanem az a körülmény is, hogy a legtöbb volt jobbágyközségben nem állott építésre alkalmas beltelek rendelkezésre. Az 1920. évi XXXVI. t.-c.-nek és novellájának tehát egyik bölcs elgondolása volt az, hogy házhelyek kihasítását a megváltási eljárás során is lehetővé tette és megfelelő fizetési feltételeket szabott meg. Nem a törvényhozásnak, hanem a végrehajtásnak rovására lehet azután írni azt a körülményt, hogy a házhelyeket nem mindenütt jelölték ki megfelelően. Ha az ember az országban jár-keel és sok magyar falu viszonyait ismeri, meglepéssel és megdöbbenéssel veszi észre azt, hány községben történt a nagyrészt hadviseltekből álló ház-

helyesek megrövidítése oly módon, hogy az állandó lakásra legkevésbé alkalmas területen kapták házhelyeiket. A magánjogias alapon nevelt bíróság és a megváltást szenvedőknek a törvény hézagait felhasználó fúrfangja, népünk könnyen befolyásolhatósága azt eredményezték, hogy nagyon sok helyen a házhelyeket a patakmederben, illetőleg a patak árterületén, vadvizes réteken, a határ legalacsonyabban fekvő pontjain és nem ritkán a község központjától oly messze jelölték ki, hogy az új házhelyeken épült házak lakosai a falusi élet előnyeitől megfosztottak. E mellett az is szembeszökő, hogy ha látunk is szép, egészségesen épített, cserépfedeles új uccákat és uccasorokat nem egy községben, viszont falvainknak talán többségében az új házak még azoknak a minimális egészségügyi és szépségeti feltételeknek sem felelnek meg, amelyeket a falu többi része felmutat. Gondoskodott ugyanis a törvényhozás és a kormányzat arról, hogy a házhelyhez jutottak hitelszükségletüket kielégíthessék; az erre a célra az inflációs időkben rendelkezésre álló hitel azonban a szükségletnek csupán igen csekély hányadát tette és emellett nagyon nehézkes, lassú és bürokratikus formák között nyílt meg, minthogy pedig az embereknek lakniok kellett valahol és nem várhattak, derűre-borúra építettek a rendelkezésükre álló építési anyaggal; a patics- és vertfalú házak, kis kunyhók gombamódra nőttek a házhelyeken, sőt nem egy helyen évekig földbevált veremben lakott a boldog házhelytulajdonos. Ez a körülmény, valamint a házhelyek kijelölésénél az egészségügyi nézőpontok mellőzése, a vadvizes vagy kiöntéses helyeknek előszeretettel felkeresése a néperő fokozását illetőleg felette aggályos és talán nem alaptalan az a gyanú, hogy a gumókor és csecsemőhalálozás terén a húszas évtized közepén beállott javulás elapadása bizonyos fokig erre a körülményre is vezethető vissza

Bárhogy áll is azonban a dolog, el nem vitatható

előnye a változásnak, hogy 58.288 katasztrális holdon 258.378 házhely létesült, vagyis ennyivel több nemzettag jutott saját fedele alá, vált proletárból olyanná, aki anyagilag is érdekelve van a nemzet sorsában. E mellett az igazság kedvéért meg kell emlékeznünk arról is, hogy a házhelyek megváltási ára szinte kivétel nélkül méltányos volt és ugyancsak igen kedvezőek a FAKSz kölcsönfeltételei is.

Már jobban eltérők lehetnek a vélemények a földreform másik vonatkozását: a mezőgazdasági művelés alatt álló területek megváltását és új kezekbe juttatását illetőleg.

Előnyös tételnek látszik az, hogy a földreform a gazdák számát erősen emeli, hiszen 1928 végéig a tulajdon kisgazdaságok száma néhány tízezerrel emelkedett. Ezt az előnyt azonban lerontja az, hogy nálunk amúgyis túlsók volt az a törpebirtok,[^] amely önálló gazdálkodásra nem alkalmas, nem nyújt tulajdonosának létfenntartási alapot. A földreform kétséggkívül erősítette a kisgazdaosztály tehetős tagjait, akik hozzáigényeltek eddigi földtulajdonukhoz annyit, amennyivel gazdaságukat teljesebbé, jobban kihasználhatóvá tették. Kivételesen használt olyan erős egyedeknek is, akik cselédsorból vagy a mezőgazdasági munkások sorából megfelelő megtakarított tőkével léptek át most a kisgazdák közzé és nem terjeszkedtek túl azon a kereten, melyet adottságaik jelentettek. Állíthatjuk azonban teljes joggal, hogy a földreform nem mindenben váltotta be a hozzáfűzött reményeket és számos benne résztvevő kisembert súlyos feladat elé állít most. A falu társadalmi tagozódásán nem változtatott, a kisgazdák és munkások arányát alig változtatta, csupán a birtokmegoszlás nézőpontjából jelent eltolódást az a körülbelül egymillió katasztrális hold, amely a földreform során nagy- és középbirtokosok kezéből kisbirtokosok kezébe jut.

Annak, hogy a földreform társadalmi hatása alig és

gazdasági hatása oly kevésbé érezhető, két oka van: egyik a földreform alapelvében rejlik, a másik az azóta gyökeresen megváltozott világgazdasági helyzetre vezethető vissza.

A magyar földreform alapelve a tulajdonosnak, az úgynevezett „megváltást szenvedettének teljes kártalanítása volt. Ebben a magyar földreform lényegesen eltért a háború lezajlása után Európaszerte foganatosított többi földreformtól. Az elgondolás alapja az, hogy a megváltási árat kontradiktórius bírói eljárás során kellett megállapítani és annak összhangban kell lennie a forgalmi árral. Minthogy azonban a háború előtt a sok kötöttbirtok, népünk földéhsége és az aránylag kedvező hitelviszonyok nem egy helyen túlságosan felhajtották az árat, amit a kisgazdának a háborút közvetlenül követő években fokozódó és látszólagos pénzbősége még tetézt, a megváltási ár a legtöbb esetben túl magas és ennek következtében az 52 évre megállapított, a kamatot és törlesztést magábanfoglaló annuitás a rendes körülmények között is súlyos teher lett volna. A megváltási árakhoz és a földreform során földhöz jutottak annuitásaihoz alkalmazkodott az állam a vagyonváltság földekénél is, vagyis azoknál, amelyekre vonatkozólag a régi tulajdonosokat nem kellett kártalanítani. Ma is országosan ismert jelenség az, hogy a földreformföldek, vagy vagyon váltságföldek után katasztrális holdanként 60 pengőt is kell évente fizetni, amely összeg a tőkenélküli, felszerelését csak most beszerző új gazdálkodóra nézve igen könnyen anyagi romlássá válhatott volna akkor is, ha egyébként közgazdasági életünk és benne különösen a kistermelők nem küzdenének nagy, legutóbb jelentkezett veszedelemmel.

Ez a veszedelem pedig az a termelési és értékesítési anarchia, amely a középeurópai Államok mezőgazdaságát a legsúlyosabb helyzetbe hozza. Kanada, a dél amerikai államok, újabban Oroszország az utóbbi évtizedben éppen

azoknak a mezőgazdasági terményeknek előállítását fokozták fel nem várt mérvben, amelyeken eddig a közép- és keleteurópai agrárországok termelési rendje nyugodott. Ennek a jelenségnek súlyát növeli az, hogy az egymással megegyezni nem tudó államok, sőt világrészek nem találták meg a módját ezen készleteknek és termés-eredményeknek a rosszul élelmezett, sőt nélkülöző nagy népekhez való juttatására. Az eredmény: a mezőgazdasági termények, különösen gabonaféleségek világpiaci és így belső árának is katasztrofális esése.

Ez a körülmény azonban teljesen megzavarta annak az egyénnek a számításait, aki teljes jóhiszeműséggel vett részt a földreformban és megakasztotta az új *gazdálkodó* egyedeknek a kispolgári rétegekbe való beolvadását, sőt visszanyomja agrárproletáriátusba azoknak nagy részét is, akik akár a földreform során egészítették ki birtokukat, akár régi kisgazdák, azonban bármely más ok miatt (haláleset következtében a vagyon megoszlása, megházasodó fiú vagy férjhezmenő leány kielégítése stb.) vagyonállagukban csökkentek. A 60 pengős annuitás súlyos teher 20-22 pengős búzaár mellett is és azt jelenti, hogy az illetőknek elsőrendű életszükségleteik kielégítése terén is a lehető legnagyobb takarékosagra, sőt nélkülözésre kell elszánniok magukat. A mostani búza- és rozsárak mellett azonban ilyen összegek fizetése egyenesen katasztrofális hatással van, amit az országszerte naponta elhangzó ezer és ezer panasz bizonyít.

Nem sokkal kedvezőbb azoknak a helyzete sem, akik terhére a földreform végrehajtása nem pénzben, hanem gabonamennyiségben állapította meg a kötelezettséget. A pénzügyi kormányzat ismételten leszállította az ú. n. váltságbúza egyenértékét, az azonban még mindig messze meghaladja a búzának valóságos piaci árát és így az érdekelt kisemberek ennek a megoldásnak nem sok könnyebbségét élvezik.

Míg a földhöz jutottak ezek szerint nemcsak az általuk

vállalt közös terhet viselik, hanem a terményárak esése következtében ennél jóval súlyosabbat, addig a megváltást szenvedettek nemcsak a föld teljes értékét kapták meg, hanem ennél jóval többet. A terményárak csökkenése és a hitelviszonyok terén beálló feszültség ugyanis az utóbbi két évben a magyar földbirtok jelzálogterheinek növekedésével kapcsolatban a földárak terén esést eredményezett. „A megváltást szenvedett” tehát olyan árat kapott földbirtokáért, amelyről ma nem is álmodhanék, esetleg csekély hányadával kellene megelégednie. A svéd gyufakölcsőből megkapja ennek az árnak kétharmadát készpénzben és megkapja egyharmadát értékesíthető kötvényben.

Anélkül, hogy ennek a kis tanulmánynak keretében – amelyben a teljesség kedvéért meg kellett emlékeznünk a földreformnak a magyar falura és a lakosság összetételére gyakorolt hatásáról – a kérdés agrárpolitikai vonatkozásait kimerítenők és megoldást ajánlanánk, meg kell állapítanunk azt, hogy a földreform társadalmi átalakító célját nem teljesen érte el és fel kell vetnünk a kérdést, hogy a törvényhozás által igen helyesen kitűzött feladatot: az önálló és életképes gazdasági kisegyedek számának a nemzeti élet nézőpontjából annyira fontos gyarapítását nem kellene-e a földreform során földhöz jutottak terheinek gyökeres csökkentésével és a földreform során nem várt anyagi előnyökhöz jutott régi tulajdonosok előnyeinek a köz számára való részbeni lefoglalásával biztosítani és az államháztartás szomorú helyzetében is nem kellene-e nagyvonalú telepítési politika alapjait leraknunk most, amikor a mezőgazdaságilag művelt földek forgalmi ára viszonylagosan alacsony.

Ezirányú fejtegetéseinket tehát azzal a szomorú megállapítással kell lezárnunk, hogy az 1920-ban megindult földreform lényegesen nem változtatott a falu struktúráján, nem járult jelentősen hozzá túlméretezett mezőgazdasági munkásosztályunk apasztásához, sőt a

falu társadalmának olyan rétegeit is megingatta a teljes kártalanítás és ezen a réven előálló teher következtében, amelyek addig úgy-ahogy biztonságban voltak. Amennyiben tehát úgy a termelés átszervezése, mint a falu társadalmi összetételének egészségessé tétele érdekében az illetékes tényezők új földreformra határozzák el magukat előbb-utóbb (ezt az új földreformot taktikai nézőpontból, a kedélyek megnyugtatóására egyesek földbirtokpolitikának nevezik, jóllehet minden józan földbirtokpolitikában benne van a földreform eleme is és semmiféle földreform sem képzelhető el anélkül, hogy az szerves földbirtokpolitikának legyen része), akkor az 1920-as földreform végrehajtása során szerzett tanulságokat értékesíteniök és a földreform okozta sérelmeket orvosolniuk kell.

Kissé hosszasan foglalkoztunk a földreformmal és annak hatásával, ez azonban kötelessége mindenkinek, aki a magyar falu problémáiba behatol. Minden ellenkező, többé-kevésbé tendenciózus kijelentéssel szemben ott áll az igazság, hogy a földműves tömegek ma is kielégítetleneknek érzik magukat és falusi kocsmák vasárnapdélutáni boroztatásaiban, gazdakörök, olvasókörök esti megbeszélésem – bármi legyen is a tárgysorozat – csakhamar a földreform végrehajtásának visszasságaira, a földbirtokviszonyok ma is észlelhető aránytalanságára terelődik a szó. Különösen érezzük ezt azokban a községekben, amelyek határában vagy közvetlen közelében a földreform által egyáltalában nem vagy igen kevésbé érintett nagybirtokok vannak. A megváltási eljárás ugyanis csak az érdekelteknek kívánságára indulhatott meg; ott tehát, ahol a latifundiumokon a 18. és 19. században nem telepítettek falvakat, nem volt igénylő és így ezeket a reform jóformán érintetlenül hagyta. A gondolat és ismeretközlés mai állapotában azonban a szomszédos, sőt távolabbi községekben is ez a körülmény köztudomásúvá vált és élénk viták tárgya.

E mellett nagy hátránya volt az igénybevételi eljárás ezen módjának az, hogy ily módon nemcsak nagybirtokok maradtak érintetlenül, hanem az ország települési viszonyai sem változtak lényegükben. A nagy latifundiumok egymástól távolálló, nagyhatárú községeinek lakosai igen kis területtel kielégíthetők voltak és meg sem kísérelték azt, hogy távolabbi vidékekből hozzunk igénylőket, akik telepes községeket alapítottak és ezzel az Alföld már leírt egészségtelen települési viszonyain és a népsűrűség helyenként csekély voltán segítettek volna.

Ez alkalommal meg kell emlékeznünk egy másik balhitról, amely szinte kiirthatatlanul edződött bele az újságolvasók tudatába. Ez a balhit az, hogy a falusi ember csak a falu határában akar földet, nem mozdul ki falujából és feltétlenül földtulajdonra pályázik.

Nem kell azokra a százezrekre hivatkoznunk, akik annyira kimozdultak falujokból, hogy vándorbotot vettek kezükbe és átkeltek az óceánon. Teljesen elég, ha a mai Magyarország települési történetét vizsgáljuk. Azt látjuk, hogy nemcsak a 18. században, hanem a 19. században is nagy tömegek változtattak lakóhelyet a belső vándorlások során, raj telepítéssel egy-egy viszonylagosan megduzzadt központ a félország hasadékait kitöltötte. Nemcsak rajtelepítésre, vagyis szomszédokkal, rokonsággal együtt elköltözésre hajlamos a magyar földműves: ha az egyes falvak vezetőinek vagy legalább legmozgékonyabb, legtanulékonyabb, sőt legbefolyásosabb embereinek család-történetét nézzük, akkor meglepetéssel vesszük észre, mily magas közöttük azoknak a százaléka, akik odavándoroltak, vagy legfeljebb odavándorolt, odaházasodott embereknek a gyermekei.

Tíz-húsz évi ottartózkodás megfelelő sikerekkel teljesen elegendő arra, hogy az illető mélyen begyökerezék a falu talajába és felvegye a versenyt azokkal, akik a jobbágyok költözködési jogának hiánya, majd korláro-

zottsága idején századokig egyhelyen lakó családból származnak.

Tovább folytatva szemlénket a falusi lakosságon, még két, többé-kevésbé tömegjelenségként fellépő csoportról, illetőleg foglalkozási ágról kell egészen röviden megemlékezni. Az egyik a falusi kisiparosoké, a másik a falusi kereskedőké.

Arra vonatkozólag nincs statisztikánk, hogy a jelentős számú, nálunk talán a lakosság összlétszámához képest túlfejlett kisipar miként oszlik meg a városok és falvak között. Azt sem tudjuk határozottan, hogy 1920 óta a kisiparosok számában milyen eltolódás állott elő. Míg ugyanis világszerte a gyáripar felszívja a kisiparosokat és azok száma inkább csökkenőben van, addig nálunk 1910-től 1920-ig a segéd nélküli iparvállalatok száma 129.225-ről 164.427-re emelkedett. Kétségtelen, hogy ennek a számnak jelentős részét a mezővárosi és falusi kisiparosok teszik ki.

A falusi kisiparos sok tekintetben áthasonlott a földműveshez, bizonyos eltérések azonban feltalálhatók nála. A hasonlatosság főleg abban nyilvánul, hogy érdeklődési körük azonos: az iparost éppen úgy *izgatja*, a májusi eső elmaradása, a búza és bor értékesítési nehézsége, a hernyóirtás, mint földműves üzletfeleit. Ez egészen természetes: nálunk olyan kisiparos-családokról, amelyekben atyáról fiúra menne a mesterség, faluhelyen alig beszélhetünk. Többnyire a másod-, harmadszülött fiúk tanulnak ki valamely mesterséget a szomszédos városban, azokban a családokban, ahol belátták már a birtokminimum szükségességét. E mellett az iparos – ha a nagygazdák társadalmi színvonalát nem is éri el – mégis a falunak éppen nélkülözhetetlensége következtében tisztelt tagja és így gazdák fiai sem tartják lealázónak az ipari pályán való elhelyezkedést. E mellett figyelembe kell venni azt is, hogy a falusi és mezőgazdasági jellegű iparosok nagy része tisztán vagy jobbára a mezőgazdasági

üzem számára dolgozik. A szerszámkészítő, kocsigyártó, ács, bognár, kovács mellett még számos olyan iparág van, amely teljesen összeforrott a mezőgazdasággal, a mezőgazdaság válsága magával rántja ezeket is, a termelők jobb sorsa boldogulást jelent számukra is.

Ezenfelül van még egy kapocs, amely az iparnak és földművelésnek szétszakadását a falvakban megakadályozza. Ez a kapocs az iparosok jelentékeny hányada által bírt kis szőlő vagy egy-két hold föld. Tekintettel arra, hogy számos olyan, tisztán mezőgazdasággal foglalkozó család van, amelynek nincs többje és mégis – időközönkénti munkavállalása ellenére – a gazdák társaságához számít, ha mindjárt annak csak legkülsőbb körében foglal helyet, akkor a kisiparos, aki maga műveli egy-két kapás szőlejét és maga sarlózza tehene számára a sár jut, joggal tekinti magát a gazdaközönség tagjának. A gazdakörökben, a földművelakosságot tömörítő társadalmi egyesületekben a kisiparosok mindenütt bent vannak, nem egy helyen a vezetőség tagjai, hangadók. Általában el lehet mondani róluk azt, hogy az azelőtti idők vagy a nagyvárosok kisiparosainak szűk látkörén messze túlemelkednek: a falusi társadalomnak értékes rétege, amely a kezdeményezésben, szervezésben számarányánál jóval nagyobb részt vesz. Különös érzékük van a művelődés iránt: a falusi népkönyvtárnak legszorgalmasabb olvasói, a falusi énekkarok legbuzgóbb tagjai, olykor a többség belőlük kerül ki agrárjellegű falvakban is.

Míg a kisiparosoknak a falu többi lakosaival való egybeolvadását a közös eredet, a közös érdeklődési kör és az általuk is bizonyos fokig űzött mezőgazdaság könnyíti meg, addig a falusi kereskedőket illetőleg egészen más a helyzet.

A falusi kereskedők általában – jelentős kivételektől eltekintve – sokkal idegenebbek a falvakban, mint a kézmű-iparosok.

Ennek több oka van.

Az első mindenestre az eredet különbözősége. Falusi kereskedőink jelentékeny hányada zsidó vagy zsidó-eredetű. Egyes vidékeken a falusi kereskedők tisztán zsidókból újoncozódnak. Népünk általában nem antiszemita, sőt színmagyar vidékeken is gyakran találkozunk a zsidók iránti azzal a vak bizalommal, amely annyira jellegzetes volt sokáig a rutén, sőt a tót földművesnél is. A falun antiszemitizmust inkább a tehetős gazdák olvasottabb és világlátott fiainál, a hadviseltek bizonyos csoportjánál és a falun élő felsőbbosztálybelieknél látunk. Nem a zsidók iránti ellenszenv tehát a zsidó kereskedők különállásának oka, hanem a falu túlnyomóan földműves lakosságának az az ösztönös felismerése, hogy ez a réteg életmódjában, szokásaiban, érdeklődési körében, célkitűzéseiben teljesen elút a többségtől. A zsidó kereskedőnek minden takarékosága, olykor zsugorisága mellett nagyobbak az életigényei és magasabb az életszínvonala. A városba özőnlés és társadalmi emelkedés vágya megvan a földműveseknél is. A legtöbbször szíve-vágya a városi, lehetőleg budapesti hivataloszolgai állás, vagy a postásnak avagy a vasutasnak az egyenruhája. Ez a törekvés azonban csak bizonyos fékekkel érvényesül és nagyon sok az ellensúlyozó tényezője. A falusi kereskedők túlnyomó többsége ezzel szemben az illető falut csak átmeneti szállásnak, vagyongyűjtés! lehetőségnek tekinti és célja az, hogy minél hamarabb a városban folytassa működését, vagy – ha ez nem lehetséges – legalább gyermekeit odajuttassa, még pedig feltétlenül jóval magasabb társadalmi osztályba.

Ilyen körülmények között minden ellenségeskedés hiányában is a kereskedőnek és a falu többi lakosságának viszonya nem mindig bensőséges, sőt nagyobb mérvben rideg, mint ahogy ezt az üzleti ellentétek, a hitelezőknek és adósnak viszonya szükségessé tenné.

Ebben a rideg légkörben nincs része a szövetkezetek hatásának és a szövetkezetek állítólagos kereskedelem-

ellenes állásfoglalásának. Népünk megszokottsági érzéke és bizalmatlansága egyaránt gátolják azt, hogy a különben gyönyörűen dolgozó és a falu gazdasági életében oly szép szerepet játszó szövetkezetek teljesen átvegyék a közvetítés, értékesítés és hitelezés szerepét. Az Országos Központi Hitelszövetkezet kötelékébe tartozó 1010 hitelszövetkezet és a Hangya 1698 fogyasztási szövetkezete a magyar falu életében jelentős szerepet játszik, a kisemberek be is látják hasznukat, igénybeveszik a szövetkezeteket, azonban gyakran gáncsoskodnak, dörmögnek, összehasonlítják a szatócs áruját a Hangyáéval és különösen az asszonyok foglalnak állást az előbbi mellett. Ugyanígy vagyunk a hitellel is: e sorok írójának is nagyon sok helyen, nagyon sok kisember mondta már azt, hogy gyönyörű intézmény a hitelszövetkezet, azonban annak is általános elvek szerint kell a megbízhatóságot megállapítania és így a semmi fedezettel sem rendelkező kisembert a végszükségből mégis csak a többnyire zsidó szatócs, terménykereskedő vagy vidéki kis bank menti meg, természetesen olyan feltételek mellett, amelyekbe kockázatukat bőven beszámítják és az busásan fedezetet talál.

A falusi kereskedők különállóságának tehát nem elenzenv és nem agitáció az oka, hanem az belső adottságok következménye.

IV. A FALU BELSZERVEZETE

A falusi lakosság egyes rétegeinek elemzése és bemutatása után gondot kell fordítanunk arra is, hogyan él a falu egészében és hogyan élnek egyes lakosok.

A falunak, mint egységnek, összességnek élete egyes külső megnyilatkozásokban jut kifejezésre, valamint a faluban levő közjogi jellegű alakulatok életében.

A külső megnyilvánulások közül legjobban szökik szembe a falu külső képe. Ezzel már bizonyos fokig foglalkoztunk akkor, amikor reámutattunk arra, hogy mily kevésbé felel meg a legtöbb városi ember előtt lebegő kép a valóságnak és mily kevésbé ismerhetők fel az általánosított falu körvonalai az életben.

Mégis találunk bizonyos közös vonásokat.

Az első ezek közül mindenesetre az, hogy a kisiparos és kiskereskedő jellegű járási székhely-mezővárosoktól eltekintve a falu külső képén a lakosság többségének mezőgazdasági foglalkozása visszatükröződik. Egyes, haladóbb szellemű falvakban a szérűskerteket a szabályrendeletek a belterületeken kívül fekvő területekre száműzik, a falvak túlnyomó többségében azonban a beltelkek lábjaiban vannak. Az istállók, a tanyai településektől eltekintve, a ház végében, a békéiken; a közegészségügyi törvény és a szabályrendeletek rendelkezései ellenére az állattartásból eredő egészségügyi ártalmak általánosak: az istállók, trágyatelepek a kutakat szennyezik, rendszeres, úgy egészségügyi, mint közzgazdasági érdekeket kielégítő

istállótrágya kezeléséről még csak egyes vidékeken van szó.

Feltűnő sok falu uccájában van fasor, ezek a fasorok a kis előkertekkel együtt felületes, különösen idegen szemlélőnek, különösen tavasszal és ünnepnap nagyon sok faluról megvesztegető benyomást adnak. Nagyon kiábrándító ellenben az előkertek előtt az úttest két oldalán levő folyóka, amelynek lejtős voltáról, időközönkénti tisztításáról még ott sem gondoskodnak felette serényen, ahol a község uccája az állami vagy törvényhatósági útnak szakasza. Csatornázás falvainkban jóformán ismeretlen, éppenúgy a vízvezeték is.

A falvak csínját nagy mértékben emelik a középületek és újabban a hősi emlékek, emlék-ligetek, leventegyakorlóterek. A templomok többnyire nem gyakorolják azt a szépészeti érzéket nevelő hatást, mint a külföldi templomok. A török hódoltság és beháborúk kora csekély kivétellel elpusztította az Árpád- és vegyesházbeli királyok korából származó műemlékeket. Romok is alig maradtak ott, ahol Mátyás király idejében Európa egyik legvirágzóbb gazdasági és szellemi kultúrája biztatta a magyart jobb jövővel és a magyar-román, korai gót templomok, az udvarházak egymást érték. Templomaink nagyrésze barokk, még pedig feltűnő sok közöttük az úgynevezett jezsuita barokk túlhajtott forma-tagoltságával. A Dunántúl nyugati részén jellemzők a hagymalakú tetőben csúcsosodó templomtornyok; a tiszántúli református templomok nagyrésze minden építészeti stílust nélkülöző egyszerű gyülekezőhely. Az iskolaépületek inkább a tisztaságra nevelés nézőpontjából játszanak szerepet, építészetileg többnyire jelentéktelenek. A község-házak csaknem kivétel nélkül gyakorlati célokat szolgáló olyan épületek, amelyeknél csupán a legolcsóbb megoldásra voltak figyelemmel. Csonka-Magyarország faivait nem ékesítik olyan tömegben a kastélyok, udvarházak, parkok sem, mint pl. Sáros vármegyét vagy Erdély egyes

részeit. Az ország jelentékeny részében a nagybirtokrendszer uralkodik; a nagybirtokos kastélya azonban többnyire a falu szélén, az uradalom székhelyét tevő városban vagy valami eldugott tanyán van, ahol azért emelt magának művészi értékű hajlékot az illető főúri család, hogy minél kevesebben zavarják.

Örvendetes jelenségek a sok helyen építészeti igen sikeresen megoldott népházak és a hősök emlékei. Míg ugyanis a Német Birodalomban a falusi községeket a háború után kőfaragók és gyárak árasztották el sablonos, gyakran ízléstelen terményeikkel, addig nálunk egészen kis falvak is megkapó módon, hivatott művész tolmácsolásával adtak kifejezést kegyeletüknek. A hősök emléket rendszerint liget környezi vagy legalább fákat ültettek köré, ami azután alapja lehet további szépészeti törekvéseknek.

A falvak építészeti sajátosságai, néprajzi jellege tűnőben vannak. Amint hova-tovább ünneplővé válik a népviselet vagy legfeljebb teljesen átalakított, a városi ruhákhoz idomított alakjaiban él tovább, éppen úgy az újabb épületek is országszerte eltérnek az azelőtt Íz illető vidéken vagy faluban divatozott építési módtól. Úgy a tehetős ember, mint a legszerényebb megoldásokra utalt hajlék után áhítózó kisember szakít a hagyományokkal: az előbbi azért, mert több az igénye, az utóbbi azért, mert a lehetőségekkel számolnia kell. Ezért látjuk azokban a falvakban is, ahol a kontyos vagy németes ház néhány évtized előtt még kivétel nélküli szabály volt, az egységes építési hagyományok megbontását.

A közelmúltban a falu ősszel jóformán téli álomba süllyedt. A világítási eszközök ritkasága és viszonylagos drágasága következtében szürkületkor, az állatok ellátása, után nyugovóra tért a falusi ember is, legfeljebb kis szomszédolásokra, a férfiak kis kocsmázásra szánták el magukat, magánházaknál sötétben vagy az egyetlen fagygyúgyertya, napraforgóolaj-mécses pislogó világánál,

olvasókörben, kocsmában a petróleumlámpa gőzös fénykörében folyt még a beszélgetés. Ha igazi öreg-este haladt azonban át kocsi vagy gépkocsi a falun, azt kihaltnak tapasztalta, sehol sem volt kivilágított ablak.

Most ez gyökeresen megváltozott. A villanyvilágítás mind szélesebb körben jut alkalmazásra és a villamos-távvezetékek mindinkább a magyar vidék jellegzetes alkotórészeivé válnak. A világítás lehetőségével együtt jár a tovább fennmaradás lehetősége, a falusi társasélet megélénkülése. A falusiak művelődése elsősorban erre vezethető vissza és ez ad tápot a rádió mindjobban való terjedésének is, amely találmány a falusi emberek átgyúrásának, gondolkodásbeli átalakulásának már ma is sokkal jelentősebb tényezője, mint ahogy azt a városiak gondolják.

Nagy csapása a magyar falunak a nyári por és a téli sár. Az előbbi megadályozza a rendes szellőztetést és forrása nemcsak a betegségeknek, hanem kellemetlenségeknek is. A magyar földműveseknek a gépkocsikkal szemben való rideg, szinte ellenséges magatartása nemcsak arra vezethető vissza, hogy a gépkocsi zaja felzavarja az állatokat, – hiszen ezek többnyire hozzászoknak, – hanem arra, hogy a főbb útvonalon fekvő falvak állandó portengerbe jutottak. A járdák hiánya viszont azt eredményezi, hogy a téli félévben, amikor a porveszedelem nem fenyeget, a sár teszi nehézkesé a falusiaknak egymással való érintkezését, terményeiknek a piacra szállítását.

Hálás dolog lenne, ha a falu társaséletének, nyilvános alkalmainak leírásába bocsátkozhatnánk. Ez azonban inkább néprajzi munkába való és így csak egész röviden emlékezhetünk meg arról, hogy a falusi ember még mindig egyhangú, bár színesedő életében a vasárnap jelenti a változatosságot. A vasárnapot megülik, bárha a katolikus vidékeken is szorgos mezőgazdasági munka idején gyakran Játunk a földeken dolgozókat

A vasárnapnak igazi jelentősége egyrészt a pihenésben van: a családapa megborotválkozik kényelmesen, a fiatal legények és leányok hosszú ideig készülnek fel a templombamenetelre; másik, még jelentősebb hivatása azonban a vasárnapnak az, hogy a templombamenetel társas érintkezésre nyújt módot. A templom ritkán telik meg teljesen. Ebben a tekintetben katolikus és protestáns templom között nincs különbség. Kivételesen jó egyházi szónoknak vagy jó lelkipásztornak kell lennie annak, aki községének apraját-nagyját templomba szoktatja. Az alapjában racionalista falusi lakosságban ritka tünet a mély vallásosság; a magyar parasztnak a változhatatlanba való megnyugvását tévesztik sokan össze vallásossággal. A templomban többnyire csak a gyermekek és öregek vannak, ellenben az egész falu megmozdul, mert a legények és leányok a templom előtt mustrálják egymást és az idősebbek ott beszélnek meg a világ sorát, ott kötik üzleteiket, onnan indulnak meg a községházára ügyes-bajos dolgaiknak elintézésére.

A falunak másik jelentős eseménye a vásár. Nagyon sok fejlett falunak is van vásártartási joga és a szomszédos vásárok felkeresése csaknem annyira szórakoztató az eladni vagy venni nem akaróknak is, mint a búcsú látogatása a kevésbé vallásosak számára is. A vásár és a búcsú különben megegyezik egymással abban, hogy a szórakoztatásra alkalmas vándormutatványos egyiken sem hiányzik és a könnyelműsége csábító bevásárlási lehetőségek sem.

A falunak leginkább kiemelkedő, a lakosság vagy a legalább vezetésre alkalmasak érdeklődését a legjobban lekötő szerve a községi képviselőtestület. Ez elvileg valóban egyesíti magában a falu színét-javát, legfeljebb azt tehetjük bírálat tárgyává, hogy a virilizmus, különösen a községi igazgatásban érvényesülő nyers formájában, a mai művelődési viszonyok közepette némileg időszerűtlennek látszik és emellett a vagyoneletlódások következ-

tében azokat az érdekeket sem védi meg, amelyek érvényesülésére ezt az intézményt bevezették. Ma ugyanis észrevehető műveltségi és megbízhatósági különbség a virilis jogon és választás alapján a képviselőtestületbe került egyének között nincsen; akik valóban műveltségi szintet képviselnének: a nagybirtokosok és azok megbízottai, ritkán vesznek részt a képviselőtestület működésében, állandó munkájában: érdeklődésük inkább arra irányul, hogy a nagyobb költséggel járó és így a közterheket növelő intézkedéseket lehetőleg elodázzák. E mellett a legtöbb községben az is feltűnik a lakosságban, az is nehezíti az összemunkálást, hogy a virilis jogon bent ülők – amennyiben a községi határ nagyobb részét felölelő nagybirtokos nincs közöttük, – együttvéve is a beszámítás alá eső állami egyenes adók összegének csupán csekély hányadát fizetik, és így a szegényebb, de művelődő réteg nem igen érti meg előnyözött helyzetüket. Ez a mozzanat felveti azt a kérdést, hogy amennyiben a törvényhozás az egyetlen jogcímen, közvetlen választás révén való elhivatást nem tartaná a jövőben sem célravezetőnek, nem kellene-e a községi igazgatásban is az érdekképviselő elvével kísérletezni.

A virilizmusban rejlő nehézség ellenére a községi képviselőtestületek általában elég jól működnek, taglétszámuk elég magas ahhoz, hogy a község lakossága bennük valóban megbízottait lássa és nem túlnagy az érdemleges tárgyalásra. Országos átlagban a falusi műveltebb elemeket vagy legalább vezetőket a képviselőtestületben megválasztják abban az esetben is, ha nem virilisták: a lelkész, igazgató-tanító, a falun letelepedett ügyvéd csak akkor nem kerül be a község házára, ha személyében valami különös elidegenítő ok van.

A képviselőtestület szerepe kettős: egyrészt törvényes hatóság, amely megállapítja a költségvetést, elbírálja a zárszámadást, magánosok konkrét ügyeiben is dönt, illetőséget ad és más hasonló ügyeket intéz, más-

részt az az alakulat, amelyben leginkább elmondhatják a falu legkiválóbb lakosai panaszait, kívánságait és felvilágosításokat kapnak a falusi igazgatás tényleges vezetőjétől: a községi jegyzőtől. Utóbbi időben ez a mozzanat mind erősebben érvényesül az előbbi rovására. A községi képviselőtestület alapvető jellegű ügykörét mind szűkebbre szabják az újabb jogszabályok és ezzel megakadályozzák azt, hogy a községi önkormányzat szociálpedagógiai hivatását teljesítse, öntudatos és tetteikért felelős állampolgárokat neveljen. Merőben formai például a költségvetési jog nemcsak az 5,0%-ban megállapított póttadómaximum miatt, hanem azért is, mert felsőbb hatóságok hivatalból, a község akarata ellenére állítanak be tételeket a községi költségvetésbe vagy törölnek belőle. Megemlíthetjük ezzel kapcsolatban a falusi lakosok egyik nagy sérelmét, a vármegyei hozzájárulásokat is. A vármegyének ugyanis az újabb fejlődés során adókivetési joga megszűnt és a vármegyei igazgatás költségeit, – amelyekhez illetmények, segélyek révén erősen hozzájárul az államkincstár is – a községi költségvetésekbe állítják be akként, hogy ez a részlet: az úgynevezett vármegyei hozzájárulás megelőzi a község saját igazgatási feladatainak megoldására előirányzott összegeket is. Nem annyira az összecszerűség tesz itt számot: – hiszen a 93 millió pengőre becsült községi bevételekből a vármegyék csak 13 millió pengőt emelnek le, – hanem az a tény, hogy ezzel az összeggel a községeket megkérdezésük nélkül terhelik és azt a viszonyokra tekintet nélkül hajtják be rajtuk. Ugyanilyen sérelmes az iskolai terhek megállapítása is, amelyekre vonatkozólag érthetetlenül a tanügyi hatóságok ragadták magukhoz a hatáskört és a rendes vagyongfelügyeleti hatóságok által emelt kifogásokkal nem törődve, egyoldalúan terhelik, olykor az összeroppanásig, a községi adófizetőket. Sérelmes továbbá és a községi önállóságot teljesen aláássa az, hogy a jogerősen megállapí-

tott költségvetéseket is úgynevezett vegyes repülőbizottságok vizsgálják felül és azokat átdolgozzák, ami az önállóságnak utolsó látszatát is kiirtja. Állandó az öntudatos falusi vezetők és a fejlettebb községek képviselőtestületei részéről az a panasz, hogy a felekezeti iskola fenntartási költségeinek nagyobb része többnyire a község terhére esik, a tanügyi kormányhatóság által állandóan folytatott gyakorlat szerint azonban a felekezeti iskolát mégsem községesíthetik és így nem rendelkezhetnek az általuk fenntartott tanintézettel, hanem tűrniök kell azt, hogy a felekezeti iskolaszék és *egyházi* főhatóság akarata érvényesüljön. Csupán az utóbbi tapintatának és belátásának köszönhető az, hogy ez a kérdés állandóan nem *hossa*, forrásba nagyon sok falunak a közéletét.

Ha hozzávesszük még az említett körülményekhez azt, hogy a községi igazgatás a járási főszolgabíró erős felügyelete alatt van, a képviselőtestület véghatározatait fellebbezéssel lehet megtámadni és így az érdemleges döntést azokban a ritka esetekben is felsőbb hatósághoz lehet juttatni, amikor jóváhagyást a község akaratelhatározása nem igényel, úgy teljesen beláthatjuk azt, mily kevésbé alkalmas a jelenlegi hatáskörben a képviselőtestület az öntudat emelésére.

A községi képviselőtestületben és általában a községi igazgatásban egész különleges állást foglal el a jegyző.

A községi jegyzői intézmény különleges magyar termék, amelynek mását hiába keressük a külföldi államok falvainak életében. Eredetileg a jobbágyközségek írástudó úgnőke, aki a földesurakkal való érintkezést közvetíti, a jobbágyot védi a földesúrral szemben, de egyzersmind végrehajtója a hatósági és földesúri parancsoknak. Ez a kettősség megmaradt napjainkig: a *jegyző* ma is elvileg, a legtöbb esetben gyakorlatban is, tanácsadója, bizalmas barátja a falu lakosságának, aki szak-

ismereteivel a nem szakképzett bírónak és képviselő-testületnek épúgy rendelkezésére áll, mint az egyeseknek egyes-bajos dolgaikban, de egyszersmind a megyei és állami igazgatásnak a faluba kihelyezett szerve, végrehajtó közege.

Az utóbbi években hivatásának ez az eleme mind jobban előtérbe lép az előbbinek rovására.

A jegyző hova-tovább végrehajtó közeggé válik a már említett mechanizáló községi irányzat hatása alatt; legutóbb megállapítást nyert, hogy 99 különböző felsőbb hatóság rendelkezik vele, ad utasításokat és ezen feletteseinek nagyrésze rendbírságotlasi joggal is bír. Természetes, hogy ilyen körülmények között a jegyző elsősorban aktaszerű ügyeit intézi el vagy az adóigazgatás bonyolult műveleteit végzi, amelyek nagyon alkalmasak különben arra is, hogy a népnek belevetett bizalmát megingassák, őt az adófizetőkkel szembeállítsák. Arra alig marad ideje, hogy falujának vagy falvainak társadalmi életét vezesse, gazdasági kérdéseivel foglalkozzék, mozgalmat vigyen a falu egyhangúságába, közvetlen kapcsolatot tartson fenn a termelő rétegekből kikerülő vezetőkkel. Annyi és olyan feladat elé állítják, hogy csak egészen kivételes lelkierejű és tehetségű egyének birkóznak meg azokkal, a többség összeroppan és letargiával nézi a fejleményeket, vagy izgatottan törekszik a kivetelő útnak a megtalálására.

Éppen a feladatok kettőssége állítja a munkatömegben felül is nagy akadály elé a jegyzőt. Csak abban az esetben felelhet meg hivatásának, ha úgy a felettes hatóságok, mint a falusi lakosok megbíznak benne. A felsőbb hatóságok bizalmát azonban el játssza, ha folyton a falu érdekeiért kardoskodik, reámutat a hatósági intézkedések gyakran célszerűtlen voltára, a gyakorlati étellel szembehelyezkedésére. Még jobban játszik a tűzzel akkor, ha a határidőket nem tartja be, a jelentéseket fontosabb közfeladatok ellátása miatt elhanyagolja. Ez-

zel szemben a nép meg rossz néven veszi azt, ha a jegyző végrehajtja a felsőbb hatóság rendelkezéseit, az adóbehajtás során szigorú, nem azonosítja magát teljesen a tömeggel. Ilyen körülmények között nem csoda, ha két rossz közül a kisebbet választja a jegyző: léptenyomon olvashatjuk a napilapokban a közigazgatási bizottságok jelentéseiről szóló híreket, amelyek kiemelik, hogy az illető vármegyében a jegyzők 60–80%-ára kellett kimondani a vagyoni felelősséget az adóbehajtás késedelmissége, vagyis a gazdasági válsággal küzdő kistermelők vagyonának kímélése miatt és a közvetlen felügyelő hatóság, a járási főszolgabíró egymás után indítja a panaszttevő államigazgatási szervek megkeresésére a fegyelmi eljárásokat.

Nem közönséges diplomáciai készség kell a jegyzői hivatás gyakorlásához: a jegyzői irodában valahogy átalakul, megértőbbé, az élethez jobban simulóvá válik a felsőbb intézkedés és lecsillapodik, megfelelő formába kerül a nép elkeseredése, panasza, kívánsága. Kiegyensúlyozza a két ellentétet a jegyző, akivel szemben senki sem irigy, hiszen magas szakműveltsége ellenére hatósági jogokat nem gyakorol, tényleges súlyával, személyes hatásával érhet csak el eredményt.

Más lapra tartozik az, hogy helyesen van-e ez így és nem felesleges fényűzés-e rossz anyagi helyzetben levő országban egymás mellett fenntartanunk lényegileg azonos feladatokat megoldó járási hatóságokat és községi szerveket. Seholsem látjuk a világon, hogy ilyen pazarlás folynék: vagy járási hatóságok vannak szakképzett tisztviselőkkel nem rendelkező, fejletlen önkormányzati életet mutató falvakkal, vagy fejlett községi élet; ebben az esetben azonban a megfelelő tisztviselői karral rendelkező, hatósági jogokat gyakorló községek felett nincs járási hatóság. Megfontolást érdemel az is, hogy még az agrárkonjunktúra idején kiemelkedő vezető kispasztéregben sem volt olyan átalakulás, mint amilyent a

jegyzőkarban láttunk az utolsó negyedszázad alatt. A főiskolai jellegű tanfolyamot végzett, a világháborúban többnyire katonatiszti állást betöltött, újabban mindinkább a vármegyei családokból vagy legalább is a középosztályból, avagy a kisgazda-osztály legkiválóbb rétegéből újoncozódó jegyzői kar egészen más, mint amilyen a 19. század jegyzője volt és tudása, színvonala, lelki felkészültsége feladataival arányban van ugyan, de messze meghaladja azt a hatáskört és hivatalos helyzetet, amelyet ma betölt. A falusi élet és községi igazgatás nézőpontjából a jegyző tehát jóval többet jelent, mint amennyire külső érvényesülése alapján következtethetünk. Annak ellenére, hogy nem elnöke a községi képviselőtestületnek, abban többnyire már csak azért is az ő akarata érvényesül, mert egyedül neki van határozott programja és kivárhatja azt az időpontot, alkalmat, amikor terveit előterjeszheti. Noha jogilag neki van a legbizonytalanabb állása, mégis helyzeti energiája révén az iskolázott falusi tényezők között ő emelkedik ki a legjobban.

Míg a hivatalos községi igazgatás önkormányzati szerve és szakértő tanácsadója hova-tovább panaszkodó és panaszt felvevő közvetítőkké süllyednek, addig az egyházak falusi önkormányzati szervei túlnyomó többségükben még ennyire sem jutnak. A protestáns egyházakban – az egyetemes papság és az egyház demokratikusabb szervezésének elvei következtében – az egyházközség önkormányzata még mutat fel valamilyen élénkséget, bárha ott is nagy hiány, hogy a hagyományos feladatkört többnyire nem bővítik ki a mai időknek megfelelően. Még igen kevés azoknak a protestáns egyházközségeknek a száma, amelyek gondoskodásukat a karitatív kérdések megoldására is kiterjesztették és az egyházközségi életen belül kísérlik meg a közjótékony-ság feladatainak a megoldását. Még kevésbé kielégítő a katolikus egyházközségeknek az élete. A katolikus

egyház szervezete, az egyházi rend természetes elsőbbsége, az új corpus-iuris canoniciben megállapított egyházi önkormányzati jogkör egyaránt kizárják azt, hogy a katolikus önkormányzat elhatározóbb, ügydöntő jelentőségű valamivé váljék. Az a dolog természete szerint csupán segédszerve lehet az egyházközség vezetésére hivatott lelkésznek. Ez kellő magyarázatául szolgál annak, hogy az egyházközségben és annak vezetőségében tömörülnek ugyan a hű katolikusok és a falu aránylag kisfokú vallásossága mellett is egyes vidékeken sikerül élénk hitéletet teremteni, azonban az egyházközség tanácsa iránt már igen mérsékelt érdeklődés van ott is, ahol ilyen alakult.

Míg a katolikus és protestáns egyház-községek élete többé-kevésbé a megszokott keretek között pereg le és mutat fel több vagy kevesebb élénkséget, addig a falusi tömegek mélyén olyan vallásos, sőt egyházi fejlődés jelei mutatkoznak, amelyek sok tekintetben gondolkodásra serkentenek.

Megállapítottuk, hogy a vasárnapi Istentisztelet inkább társadalmi összejövétel jellegét öltötte a legtöbb helyen és mély vallásos újjáéledésről a falun legfeljebb naiv álmodozók beszélhetnek. Szemünk előtt fejlődik azonban az ország nagy részében, különösen a Duna-Tisza-közén és a Tiszántúl különböző elismert vagy el nem ismert felekezeteknek mind erősebben érvényesülése, szervezete. A nazarénus mozgalom – amelynek első felángolása úgy területben, mint időben jóformán egybeesik a múlt századvégi első nagy agrárszocialista, helyesen agrárdemokrácia megmozdulásokkal – újra életre kapott. E mellett az adventisták, baptisták fejtenek ki igen nagymérvű térítő tevékenységet. Utazó apostolaikkal az ember igen gyakran találkozik; az általuk terjesztett könyveket olyan falusi házakban is megtalálja az ember, amelyeknek lakói látszólag teljes hűséggel viselkednek a katolikus vagy protestáns egyház iránt, sőt

azok hitéletében résztvesznek. Az alföldi mezővárosok és nagyobb falvak külső képéből jóformán már el sem távolítható a baptista vagy adventista imaház: rendszerint valamilyen erre a célra átalakított ormótlan raktár vagy magtár.

Ha az ember az okokat vizsgálja, amelyek ezeknek a szektáknak elterjedésére vezettek, és különösen az első sorban érdekelt református egyház lelkipásztorainak véleményét hallja, úgy reá kell eszmélnie arra, hogy az erős agitáción felül olyan tényezőknek is szerepet kell játszaniuk, amelyek a mi, különben nem túlzottan vallásos népünk lelkéből fakadnak. Az egyik ilyen tényező népünk alsóbb rétegeinek messianizmusa: ebből a szerény tanulmányból is kitűnik, hogy ez a csonka ország adott társadalmi berendezéseivel és gazdasági rendjével széles néprétegeknek mily kevésbé elégíti ki igényeit. A nép tehát valami jobbat, szebbet vár, fantáziája egész a Rudolf királyfi-varasig ragadja el még most is és akkor, amikor a való élet szorító kötelékeiből nem tud kibújni, transzcendentális síkra menekül. A másik tényező ezeknek a felekezeteknek határozott és erős szociális jellege. Anélkül, hogy nyíltan izgatnának a fennálló társadalmi és állami rend ellen, merev tagadást tartalmaznak a társadalmi igazságtalanságokkal szemben és erős demokráciát hirdetnek. Ez némi jótékonyssággal karöltve biztos szer a szenvedő emberek és a kísértéseknek leginkább kitett rétegek megszerzésére. Ebben az irányban azonban ezek a felekezetek bizonyos fokú rendfenntartó és konzerváló feladatot is látnak el, amennyiben híveiket visszatartják egész szélsőséges és felforgató tanok követésétől. El nem vitatható pl. különösen a nazarénusoknak szociálpedagógiai hatása.

Élénk az érdeklődés a gazdaközönség ügyei iránt ott, ahol a gazdaközönség a politikai községtől külön szervezkedett. Itt olyan lényeges anyagi érdekek kielégítéséről vagy meghiúsulásáról van szó, hogy

mindenki figyelemmel kíséri az eseményeket. Az ilyen falvakban azt a megfigyelést tehetjük többnyire, hogy a községi igazgatás, a képviselőtestület működése nem vált ki érdeklődést; úgy látszik, hogy a magyar falusi ember két közület iránt nem mutat fel változatlan érdeklődést és akkor már inkább az anyagi érdekeivel kapcsolatosat választja. Megcáfolni látszik ezt a tapasztalatot az a tény, hogy a legutóbbi törvény által kötelezővé tett hegyközségi szervezet létesülése sok faluban leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik; az országnak egyes vidékein a hegyközségek még egyáltalában nem alakultak meg; ez viszont arra vezethető vissza, hogy újításokkal szemben népünk általában bizalmatlan és ez az új intézmény a legnehezebb időkben jött a világra. Ugyancsak teljesen névleges életet élnek a mezőgazdasági érdekképviselteknek, a mezőgazdasági kamaráknak legalsóbb tagozatai: a községi bizottságok. A törvény értelmében megalakultak ugyan, működést azonban nem fejtenek ki, a legtöbb tag már tudomással sem bír arról, hogy a faluban ilyen bizottság is van és ő abban helyet foglal.

A falu közéletéhez tartozik még a falusi szabadegyesülések életének vizsgálata.

Köztudomású, hogy a magyar ember egyéni életet él, egészséges közszellem kialakítására képes, de a társulásra egyáltalában nem hajlamos. Éppen ezért egyesületi életünk meglehetősen szegényes képet ad, ha nem csupán az egyesületek számát és többé-kevésbé rózsaszínű köddel ellepett jelentéseit nézzük, hanem a valósnak nézünk a szemébe.

A valódi helyzet az, hogy már a közepes faluban is az ország legtöbb vidékén a papíron megszervezett egyesületeknek egész tömegét látjuk.

Tekintettel a falvak mezőgazdasági jellegére, elsősorban számításba jöhetnének a gazdakörök, amelyeket a Magyar Gazdaszövetség kezdett szervezni a múlt század legvégén és amelyek száma a háború kitöréséig te-

kintélyesre emelkedett. A gazdakörök azonban a háború után teljesen visszaestek; nem oszlanak ugyan fel, többnyire tisztújító közgyűléseiket is megtartják, azonban ezzel azután ki is merül erejük; semmiféle mozgalmat sem kezdeményeznek, ilyenbe be nem kapcsolódnak, minimális tagdíj-bevételüket sem biztosíthatják. Még aránylag legkiemelkedőbb működésük az, hogy egyes helyeken bekapcsolódnak az iskolánkívüli népművelés munkájába, vagy eljárnak az illetékes mezőgazdasági kamara egyes megbízásaiban.

A gazdaköröknél élénkebb életet élnek az alföldi megyék nagyközségeinek, tanyacsoportjainak olvasókörei, függetlenségi körei, Kossuth-körei. Biztos célkitűzésük, munkaprogramjuk ugyan nincs, de a tagok érdeklődése elég erős; mint a közhangulat kiformálói és tolmácsolói, eléggé megfelelnek hivatásuknak. Egyikük-másikuk még távoli tanyavidéken is szép, nevelő munkát végez.

Ugyanilyen alakulatokat láttunk a nyugati megyékben felekezeti alapon. A katolikus olvasókörök és gazdakörök egyrésze a vezetőség túlsúlya vagy a lakosság csekélyebb társulási ösztöne miatt szintén csak látszólagos életet él ugyan, egyesek azonban kiemelkednek közülök és az illető falu, sőt vidék társadalmi életének jelentős tényezőjévé válnak.

Behálózza az egész országot különböző országos szövetségeknek, szervezeteknek hálózata. Ezek többnyire csupán az elnökségből állnak és tagjaik nincsenek. Az első szervező gyűlésre össze lehet hozni megfelelő előkészítés után a falu vezető rétegét, esetleg a tömegeket is, a megalakulással azonban az erőkifejtés megszűnik, az érdeklődést nem lehet továbbra is biztosítani.

A többi, kifejezetten falusi egyesületeknél is fennforgó okok mellett ezeknél még két fontos körülmény játszik szerepet: az egyik az, hogy az illető országos szervezetek bizonyos meghatározott célokra alakultak és ezek az általános célok a nemzeti élet egészében alappal

bírnak ugyan, de egy bizonyos falu közéletében nem jelentenek erőt vagy programot.

A másik mozzanat az, hogy a faluban társadalmi törekvések átvételére, mozgalmak vezetésére csak egy vezetőség áll rendelkezésre. Akárhány egyesület alakul tehát, valamennyinek tisztikara, választmánya a falu fő- és középiskolai műveltséggel rendelkező rétegének erre vállalkozó tagjaiból, a tehetősebb és művelődőbb néhány kiscgazdából és kisiparosból, esetleg egy-két munkásvezérből alakul meg. A különbség csak az, hogy mindegyik helyen más az elnök. Ez az aránylag kis társaság azonban túlon-túl van terhelve az életgondokkal és a társadalmi felelősség fokozott átérzése révén reájuk háramló munkával. Képtelenek arra, hogy valamennyi alakulatot tartalommal töltsék meg: a Budapestről vagy a vármegye székházából jövő kezdeményezés alapján megalakítják ugyan a kívánt egyesületet vagy fiókot, valójában azonban csak egyetlen alakulatban dolgoznak, esetleg egyben sem. Minden elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy máris dicséretes kivételt alkotnak a Faluszövetség fiókjai, mert ezek nem általános célra, hanem éppen a falusi különleges érdekek hangsúlyozására és védelmére alakult országos szervezet helyi alakulatai és a vezetést illetően sem korlátozódnak arra a kis társaságra, amely eddig a falusi társadalmi életet irányította, hanem sokkal szélesebb tömegeket vonnak be úgy a működésbe, mint az alakulat irányításába. Ezzel magyarázható az az aránylagos élénkség, amely sok helyen a Faluszövetség fiókjait vagy a Faluszövetséghez csatlakozó egyesületek beléletét jellemzi.

Ez a megfigyelésünk azonban még mindig csak a falusi lakosság tekintélyes kisebbségét, egyes vidékeken elenyésző hányadát magában foglaló egyesületekre vonatkozik. A túlnyomó többségre nézve megállapíthatjuk, hogy sem közjogi jellegű, sem magánegyesüléseiben nem leli meg azt a támaszt, kielégülést és szórakozást,

amelyre igénye lenne és a már említett vasárnapi istentiszteleti alkalmakon, vásárokon felül a közügyekkel való foglalkozás, a társas egyesületek nyújtotta művelődési és időtöltési lehetőségek nagyon kevésbé teszik tartalmassá életét. Újabban erősen helyet foglal a falu világában a szabadoktatás, noha nem mindig találja el tárgyával a falu érdeklődési körét, nő az érdeklődés a levénteintézmény iránt, amely a kezdetben itt-ott tapasztalható ellenszenvet már legyőzte, és a fiatalság viselkedésére, testi fejlődésére határozott jó hatással van; nagyon sok faluban megvetette lábát a mozi, amely a szomszéd falvakra is vonzó erőt gyakorol és a sajátlagos népi jelleg megromlásában talán legerősebb hatása van; feltűnően nagy a rádióelőfizetők száma a szegénységhez képest, végül országszerte divatoznak még a vásár- és ünnepnap, italozással és olykor-olykor késseléssel egybekötött bálók, amelyeken túlnyomóan a gombamódra elszaporodott és a falusi lakosság ízlését befolyásoló vándortáncmesterek által tanított idegen táncokat táncolják.

V. A FALUSI ÉLETMÓD

Ezek a mozzanatok foglalják le a falusi embernek, mint közületi lénynek az életét. Lássuk most, hogyan él az egyes falusi ember.

Ha az egyes falusi embereket külön-külön tesszük vizsgálat tárgyává, az az első megállapításunk, hogy azok az óriási társadalmi ellentétek, amelyek közéleti minőségükben érvényesülnek, az életmódban alig jutnak kifejezésre. A kereskedőkön felül csak a kisiparosokról lehet megállapítanunk azt, hogy a falu többi lakosságánál nagyobb életigényeket táplálnak és magasabb életszínvonalra törekednek. Ez még a szorosan mezőgazdasággal összefüggő iparosokról (kovács, bodnár, kerékgyártó) is megállapítható, még inkább szembezőkő azonban a ruházati és élelmezési iparosoknál, akik közül mindegyik arra törekszik, hogy saját háza legyen vagy lehetőleg kényelmes házat béreljen, a házat egészében lakja és olyan bútorokkal bútorozza be, mint aminőket a felsőbb társadalmi osztályokhoz tartozó ügyfeleknél lát.

Ezzel szemben a százholdas gazda és a jobb zsellér, mezőgazdasági munkás között az életmódban, életszínvonalban csupán árnyalati eltérések vannak. Ez a némi kételkedést kiváltó ítélet igazolható, ha a legfontosabb életszükségleteket: az élelmezést, a lakást és a ruházatot

AZ élelmezést illetőleg első megállapításunk az, hogy a magyar mezőgazdasági lakosság elégtelenül és

egészségtelenül táplálkozik. Valamennyi, ezzel a kérdéssel foglalkozó szakember szinte egybehangzóan állapítja meg azt, hogy a magyar földműves étkezése nem egyéb, mint harc a feltörekvő éhségérzet ellen. Nem táplálkozni akarnak, erőt gyűjteni, a táplálék kalóriáit a test értékeivé alakítani, hanem minél olcsóbban elvetni egy időre az étkezés gondját, élesíti tani a gyomor parancsoló szavát. Ezért ragaszkodik a falusi földműves a vastag rántáshoz, a zsirozáshoz, a gombóchoz, a kásához: mindezek nehezen emészthetők, a gyomrot sokáig igénybe veszik és így kitolják az éhség érzetének fellépését. Ugyanezt a célt szolgálja különben az alkohol élvezete, különösen a pálinkaivás is.

A táplálkozás teljesen egyoldalú. Nálunk fogyasztják talán a legtöbb szemesterméket és minden esetre a legtöbb kenyeret a világon. A kenyér valóban nemzeti eledellé vált: a háziasszonyok háztartási készségének fokmérője a kenyér minősége. Az Alföldön tisztabúza-kenyeret esznek, az ország többi részében a nagyobb tápértékű, vegyes lisztből készült kenyeret, tiszta rozskenyeres vidék Csonka-Magyarországon alig van. A liszt-neműekből készült gyúrt tészták, gombócok tekinthetők a legelterjedtebb elkészített ételnek; ünnepi lakoma még szerény hajlékban sem képzelhető el rétes nélkül.

A második fő táplálék a hús. Elmúltak ugyan azok az inflációs évek, amikor a gazda inkább maga ette meg a baromfit, semhogy értéktelen pénzért eladja: örvendetesen fejlődő baromfi- és tojáskivitelünk jóformán utolsó menedéke a kistermelőnek. Míg azelőtt néhány évvel azt fejtegették a népszónokok, hogy nem termelhet mindenki tojást, most már az ember országszerte azt hallja, bár mindenki tojást termelne, hiszen egy tojás értéke egyezik egy kiló búzáéval. Nem igen juthat hozzá, azonban a földműves egyéb húsneműhöz sem olyan mérvben, mint azelőtt. A marha- és borjúhús fogyasztás faluhelyen sohasem volt divatos; népünk a jó időben

is viszonylagosan pénztelen volt és élelmiszerért pénzt nem szívesen adott ki; e mellett a falvak még abban az esetben sem adtak volna biztos fogyasztóközönséget szarvasmarhák rendszeres vágatására, ha ez a körülmény nem forgott volna fenn. A nép fő hústápláléka a sertés volt, amelyet legtöbbször becsül ma is. Minden kisembernek az volt a törekvése, hogy legalább egy sertést hizlaljon; a sertés ellátta zsírozóval, öleskor frisslinggel, a többi részeket felfüstölte. A szomszédok, komák kedveskedtek egymásnak sertésöléskor hússal, kolbásszal, hurkával, úgyhogy ezen a réven az, aki viszonzhatott, a tél folyamán többször jutott friss húseledelhez. Tehetősebb gazdánál természetesen háziszükségletre több sertést öltek, rendszerint egyet ősszel, egyet újév táján farsangra és egyet a tél végén. Most mindez a múlté. Sertésállományunk ugyan az állatszámolás tanúsága szerint nem csökkent túlságosan és egyes nagyobb gazdaságokban emelkedett is a létszám, a kisemberek hidlásai azonban nem egyszer még üresen is állanak és a falusi lakosság nélkülözi amúgy is fehérjeszegény táplálkozásában a zsírt.

A húsételeknél érvényesül legjobban népünk konyhatechnikájának fogyatékosága. A sertést főleg füstölthús alakjában fogyasztják, a szalonnának sok helyen meg kell előbb avasodnia, hogy élvezhetőnek tartsák. A főtt húst három vízben főzik ki, amelyeket kiöntenek, úgy hogy a leves többnyire tartalmatlan és a főtt hús is elveszti tápértékét.

Igen kevésbé használják fel a főzelékeket. Az olcsó és tápláló zöldfőzelékeket a magyar földműves megveti. A paraj, kelvirág, egyes vidékeken még a zöldborsó is jóformán ismeretlen. A zöldfőzelékek télire eltevéséről szó sincs; a káposzta és a szegénység eledele: a burgonya játszanak csak szerepet. A házak körüli kiskertekben többnyire csak levesbe való zöldség és a mértéktelenül élvezett hagyma található.

A gyümölcsfogyasztás a lehető legkisebb mérvű. Gyümölcsstermelésünk, egyes vidékektől eltekintve, kiviteli célokra sem alkalmas, hiszen a standard-gyümölcsöt sem tudtuk kitermelni. Azt hihetne tehát az ember, hogy a belfogyasztásban, főleg a termelők körében szolgál táplálkozási cikként és a gyermekek talán ezen a réven kapják meg a csekély zöldségfogyasztás révén hiányzó vitaminokat és a szégyenletesen alacsony, a beifogyasztási cukor aránytalan drágaságára visszavezethető cukorkvóta hiányainak pótlására a gyümölcscukrot. Ezzel szemben tényállás az, hogy a gyerekek esznek ugyan némi éretlen gyümölcsöt, azonban rendszeres gyümölcsfogyasztásról épúgy nem lehet szó, mint ahogy elvonják tőlük a tejet és tejtermékeket is. Általános a panasz a tejgazdaság válsága miatt, de arra senkisésem gondol, hogy az el nem adható vagy alacsony áron elkelt tej egyrészét a termelőnek és családjának kellene elfogyasztaniuk.

A gyermekek megfelelő táplálására semmi gondot sem fordítanak. Lelkiismeretlenül küldik iskolába, esetleg egész napra, egyetlen karéj kenyérral olyanok is, akiknél az ínség nem kopogtatott be; a csecsemőnek pálinkás ruhát nyomnak a szájába, hogy szenderegjen.

Így azután nem csodálkozhatunk azon, hogy falun feltűnő sok satnya gyereket és korán előregeedett férfit és asszonyt látunk; a rosszul tápláltság még olyanok arcáról is lerí, testén visszatükröződik, akiknél ez csak rossz szokásra, a háztartás rossz vitelére, zsugoriságra vezethető vissza.

Úgy az étrend, mint a táplálkozás napi beosztása ugyanis azonos. Nagygazda és munkás – utóbbi, ha van mit – az év nagyobb részében naponta csak kétszer eszik: a reggeli órában és szürkületkor. Főtt étel csak az utóbbi alkalommal van; a reggeli étkezés még a tehetősebbeknél is csak kenyérből, szalonnából, újabban esetleg kávéból áll. A nagygazda kivágja a rezet

akkor, ha lakodalmat, keresztelőt ül, torra hívja a vendégeit halottja temetése után, névestét tart. Ilyenkor azután az ízléstelenül egymásra halmozott húsételek és édestészták egymást érik; nem is lehet senkinek sem panasza a szíveslátás ellen, utána azonban a család kibőjtöli az ilyenkor elfogyasztott ételek értékét.

Nincs lényeges különbség a falusi lakosok között a lakás tekintetében sem.

A tehetős gazda hiúsági tekintetből – különösen a Dunántúl – épít 3-4, esetleg 5 szobás lakást is, azt be is rendezi, jóllehet azok a teljesen indokolatlan szőnyeg- és zongoravételek, amelyeknek a forradalmak után tanúi voltunk, ma már nincsenek napirenden – azonban egy-, legfeljebb két szobát lakik. A többiek épügy tiszta szobák, mint ahogy erre a célra elkülönít a tipikus kétszobás, középen konyhás házból is egy helyiséget. Ebben az egyetlen helyiségben azután ócska, formátlan, a népművészettel többnyire semmi közösségben sem levő bútorokon szorong a család apraja-nagyja, ősztől tavaszig a levegő többnyire élvezhetetlen: a földeltes szoba kikent padlójának gőzölgése, a pipafüst, az ételszag olyan atmoszférát teremt, amelyet nem mindenki bír el. Az ablakot sohasem nyitják ki, sőt télire berakják mindenfélével, hogy még a hasadékokon se jöjjön be a hideg.

Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy ezt a zsúfoltságot, a háznak fel nem használását valami perverz örömből idézi elő a magyar földműves. Neki is van érzéke a csín, a tisztaság és a kényelem iránt. Nincs azonban módja arra, hogy ebbéli igényét kielégíthesse. Az ország nagyobb részében a tüzelőszer méregdrága, minden esetre költségesebb, semhogy az átlaggazda, vagy éppen a munkás szerény költségvetésében erre a célra megfelelő összeget biztosíthasson. Kénytelenek tehát arra, hogy a szellőztetést kizárják és az emberi test melegét használják fel a szoba melegének fokozására. Ta-

vasztól ősziig jobb a helyzet: ilyenkor nem ritka a nyitott ablak, a családanya és fiai pedig a tornácon, az istállóban alszanak, ahova télen a családnak csak egy férfitagja megy ki ott, ahol több állat állandó felügyeletére van szükség.

Nyáron sem tudnak azonban leszokni a magyar földművesek egyik legrosszabb szokásáról: több egyének ugyanabba az ágyba helyezésétől. Tünetmentes tulajdonképpen az, hogy népünk mily kevés táplálékkal, mily rövid tartamú és kényelmetlen pihenéssel tartja fent magát.

Télen-nyáron őrizkednek a meghűléstől, a léghuzamtól: a rosszul táplált test, amely hozzá a téli félévben a szoba levegőjének hőfokához szokott, valóban rendkívül érzékeny minden behatással szemben és hajlamos a csúzos bántalmakra. A földéletes, zsúfolt lakások pedig leginkább elterjesztői a gümőkórnak; szakértői megállapítás szerint a gumókkal fertőzött házak 90%-a földéletes.

Nincs különbség a ruházkozás terén sem. Az általános lerongyolódásban most mindenki részes, viszont – ha keresethez jut –, a munkás vagy törpebirtokos is ugyanolyan csizmát, kék vagy fekete ünneplőruhát csináltat, mint a vagyonos gazda. Azonos a nők ruházódása is; újabban, különösen a fiatalabb korosztályoké a falusi viszonyok közé oly kevésbé illő, a falusi megpróbáltatásokat oly kevésbé bíró városi ruházat, könnyű selyemruha, áttört harisnya, magassarkú cipő. Ezt a nap-számos éppen úgy megszerzi leányának, ha az nem kénytelen mezítláb szaladgálni, mint ahogy kikönyörgi magának a gazda leánya is.

Éppen ebben a torz egyenlőségben rejlik a magyar falu egyik legnehezebben megoldható problémája. A társadalmi ellentétek sokkal nagyobbak, mint ahogy azt a vagyoni helyzet indokoltta tenné, a főbb szükségletek kielégítésének szintje pedig egyáltalában nem magya-

rázza azt, hogy a földművelők köreiben bárminemű belső rétegződés legyen. Az alföldi gazdag tanyai birtokosoknak nincs több életigényük, mint a parasztváros munkásának; nem fogyasztanak, nem élénkítik fel az ipart, a kereskedelmet, amely így nem vehet fel többet a mezőgazdasági terményekből. Most, hogy nehezedik a helyzet, még extenzívebbül gazdálkodnak, mint eddig, nem alkalmaznak többé napszámosokat, hanem családtagjaikkal művelik meg a földet. Ez természetesen a nagybirtokok túltengése, munkaalkalmak hiánya, gazdasági válság által sújtott munkavállalókat még szomorúbb helyzetbe hozza és még jobban elkészeríti őket azokkal szemben is, akik különben társadalmilag közel állnak hozzájuk és akikkel sorsközösségben élnek.

Nincs észrevehető színvonalbeli különbség a falu női lakosságában sem, sőt itt még nehezebb azoknak az elválasztó vonalaknak megállapítása is, amelyek a férfiaknál még itt-ott fellelhetők. Amint már említettük, az öltözködés – akár népviseletről, akár városi ruháról van szó, – egyformán kötelező szabályokat ró minden falusi nőre és ezeket az öltözködési szabályokat, a végső elesettség esetét kivéve, mindenki betartja. A művelődés és a kultúrigények tekintetében a mezőgazdasági munkások és zsellérek leányai talán fogékonyabbak, mint a gazdaleányok, ahol újabban a vagyon megtartása és gyarapítása foglal le minden érdeklődést és a hagyományok kötelező ereje, az újítástól való idegenkedés erősebb.

Általában a magyar falu életének egyik legkevésbé kedvező megnyilvánulása a falusi nő szerepe. A falusi nők felelősek első sorban azért, hogy a mai viszonyok között még leginkább rentabilitással kecsegtető, de a hivatalos kormányzati tényezők által is „kisebbségi ágaknak” nevezett termelési módok oly kevésbé gyökeret. Az asszonyok hibája az, hogy a magyar falusi embernek, különösen a földművelőnek háztartása

annyira észszerűtlen. A tisztaság iránt nagy érzékük van ugyan; a házak meszelése, takarítása, a földelletes padló ledöngölése, a nagymosás szinte rituális ünnepélyességgel megy végbe és lelkiismeretesen betartott szertartások jellegét ölti magára, azonban emellett többnyire elvakult hívei mindennemű babonának és gyermekeik nevelése, testi, lelki épségének fenntartása tekintetében gyakran súlyos mulasztás terheli őket.

Megállapítottuk már, hogy nem tudnak főzni. Az időközönkénti pazarlás mellett családjuknak a mindennapi szükségleteket kielégítő, erőt biztosító táplálásáról akkor sem gondoskodnak, amikor erre az anyagi lehetőség meglenne; nem értenek ahhoz, hogy jó beosztással, kis ötletességgel az étrendet változtatossá, egészségessé tegyék. Nem veszik a fáradságot ahhoz, hogy komolyan kertészkedjenek és áttörjék a célszerűtlen táplálkozási rend kereteit. Azelőtt legalább elfoglalta őket annyira-amennyire a kendernek és lennek feldolgozása, a család részére a fehérnemű előállítás, háziszöttesek készítése; most boltban veszik a kész ruhaneműt, többnyire a fehérneműt is; sok faluban még a foltozással sem igen törődnek. Tele vannak panasszal sorsuk miatt: valóban, ha az ember látja őket az egészségtelen házakban, a szerencsére többnyire még erős gyermekáldás ifjabb csemetéivel vesződve, olykor-olykor nagy terheket cipelve, vagy hazaveszekedve az „embert” a kocsmából, akkor megesik rajta szívünk. Ha jobban megfigyeljük azonban őket, arra jövünk reá, hogy a bajok nagy részének vagy legalább is az általuk panasz tárgyává tett körülmények jelentős hányadának ők maguk az okai, a panaszkodás második természetükké, jóformán szórakozásukká vált és megtaláljuk az okát annak is, hogy miért nem érnek reá semmire sem. A beteges kíváncsiság okozta folytonos szomszédolás, tere-fere, pletykálkodás köti le a falusi asszony idejének és energiájának jó részét.

A magyar falu fejlődésének egyik legfontosabb feladata a falusi asszony lelkének átformálása és azokra az egészségügyi, háztartási szabályokra megtanítása, amelyeknek segítségével önmagán könnyíthet, az otthon kellemesebbé, az étkezést változatosabbá, gyermekeit egészségesebbé teheti, új jövedelmi forrásokat nyithat meg a családnak. Hogy ez nem lehetetlen és nem agyémkergetés, azt bizonyítja az a számos sziget az országban, ahol különböző szerencsés körülmények összetalálkozása, esetleg egy vagy több magasabb társadalmi osztályhoz tartozó asszony működése következtében az előbb leírtaktól teljesen eltérő viszonyokat találunk és a falusi háztartások célszerűség, csín, sőt a közegészségügy nézőpontjából is semmi kívánnivalót sem hagynak hátra.

Természetes, hogy a falusi asszonyok átformálásának is akadálya az, ami a magyar falu és falusi embert talán a legjobban jellemzi: a hagyományokhoz való erős ragaszkodás. Ez a nőknél talán erősebb, mint a férfiaknál, viszont a női lélek hajlíthatósága és a nőknek az eddigi viszonyok kialakításában való tisztán szenvedőleges részvétele megkönnyíti azt, hogy szembehelyezkedjenek eddig érvényesülő elvekkel és irányokkal és szabadabban követhessenek új eszméket.

A hagyományokhoz való ragaszkodás többé-kevésbé minden vidéki, főleg földműveléssel foglalkozó embernek tulajdonsága. A francia kisvárosi polgárnak, vagy földművesnek pl. sokkal erősebben fejlődött ki ez az érzeke, mint a mienk és ott a hagyományok kötelező ereje sokkal erősebb. A földművelés hosszú időszakokhoz kötött volta, nemzedékek hosszú sora által kipróbált módszerek, cselekvési eljárások bebizonyított hasznosága, az évszakok szabályszerű változása éppen úgy] a hagyomány tisztelete felé hajtják a falusi embert, mint környezetének látszólagos változatlansága, amelyben azelőtt, hosszú évtizedeken át, csupán egy-egy házasság, keresztelő, haláleset, tűzvész okozott észrevehetőbb vál-

tozást. A halálhoz és a születéshez azonban a falusi ember nem fűz oly mélyreható következtetéseket, mint mi, mert a természeti tényezőkkel való állandó foglalkozás ezeket az eseményeket teljesen kivetkőzteti előtte misztikus mivoltukból.

A hagyománytisztelet mellett erősen érvényesül a , bizalmatlanság is benne. Hosszú századokon át a nemzeti életnek csak szenvedőleges alanya és nem szereplő tényezője volt. Magyarországon ugyan a jobbágy még a Dózsa-lázadás után sem süllyedt olyan mélyre, mint a legtöbb külföldi államban és sokkal könnyebb volt egyéni kiválóság révén az egyházi vagy éppen nemesi rendbe emelkednie – ez azonban csak az egyeseken segített, a tömeg megszokta azt, hogy a vele érdeellentétben álló felsőbb osztályoktól ritkán jött valami jó és a hatóságok nagyon hosszú ideig természetesen az egyetemes nemzeti érdeket csak a politikai nemzetet alkotó felsőbb osztályok fogalmazásában ismerték és érvényesítették. Mikor azután a negyvennyolcas átalakulás a politikai válaszfalakat ledöntötte és a jobbágy – elkésve ugyan, de még mindig megfelelő gazdasági és műveltségi előkészítés nélkül – a jobbágytelek urává lett, ismét okot talált arra, hogy az idegenekkel, a kabátosokkal, új intézményekkel és egyénekkel szemben zárkózzon legyen. Egyes magasabb műveltségű, de csekélyebb erkölcsi érzékű tanult egyének megrohanták] a falut és, a mi viszonyainkhoz képest túlságosan liberális jogrend hézagait felhasználva, az önállóságra kellően elő nem készített falusi embereket az egész vonalon megrövidítették. A csodás ékesszólással rendelkező, váltókat aláírató részletügynököktől kezdve a vidéki bankok kamatpolitikájáig, a kis tojástözsértől addig az ügyvédig, aki a könyvkivonati illetékesség alapján tizedik megyében perelte és forgatta ki vagyonából a gazdát, óriási távolság van, de valamennyi közrehatótt abban, hogy a bizalmatlanság szelleme nagyranőjjön a falusi ember-

ben, ami azután szinte katasztrofális hatású volt akkor, amikor a fokozatos fejlődés alapján álló, hagyományokat tisztelő különböző társadalmi rétegeknek a háború vége felé szorosan kellett volna összefogniuk a közös célok megvalósítására.

Ezt a hagyománytiszteletet és az újításokkal szemben való bizalmatlanságot, azt a félelmet, hogy „a falu szájára kerülés szemükben szörnyű sorsát elkerüljék, sokakban azt a vélelmet érlelte ki, hogy a magyar falusi ember, különösen a földműves feltétlenül konzervatív.

Tagadhatatlan, hogy vannak bizonyos konzervatív tulajdonságok a falusi emberben, de éppen a konzervatív irányzat lényege: az egyéni érdekek és érvényesülésnek háttérbe-szorulása a közönség előtt – csak vidékenként, inkább egyes falvakban és egyes kiemelkedő egyéniségekben található fel. A magyar földművesek többsége szélső individualista, társas érintkezésben, bizalmasai, barátai megválogatásában elfogulatlan, úgyhogy sokkal inkább lehet liberálisnak nevezni. Végzetes reá és az egész Magyarországra nézve, hogy a liberalizmus korszakát osztály-kifejlődésének kezdetleges állapotában érte el és így ennek a korszaknak előnyeit nem élvezhette, csupán hátrányai sújtották.

A magyar földművest éppen az jellemzi, hogy hagyománytisztelete és bizalmatlansága ellenére hallatlanul tanulékony és alkalmazkodó. Amint hozzászokott a pennsylvániai bányák munkarendjéhez és a világháború forgatagaihoz, éppen úgy egészen rövid idő alatt változtat életszokásain, termelési rendjén, amennyiben a változtatás előnyéről meggyőződik. A ceglédi, kecskeméti gyümölcs-kultúra csupán néhány évtizedes, éppen úgy, mint a nagykőrösi zöldségtermelés. A kerékpár – amelyet eleinte annyira gúnyoltak – éppen úgy polgárjogot nyert, mint az új táncok, a rádió és számos egyéb említett újítás.

Ez az a fogantyú tehát, amellyel a magyar falu fej-

lődésének irányát szabályozhatjuk. A cél a minél erősebb művelés úgy az ismeretek közlése, mint a gondolkodóképesség serkentése terén; számolnunk kell azokkal a gátlásokkal, amelyeket a hagyományok és a bizalomhiány okoznak, de meg kell győznünk falusi testvéreinket egyes változtatások célszerű, reá nézve hasznos voltáról; ebben az esetben feltétlenül számíthatunk reájuk.

Az elmondottak alapján pedig változásokra szükség van, nemcsak azért, mert a nemzet sorsát a nemzet számbeli többségének állapota határozza meg, hanem azért is, mert hibáik, nehézségeik és visszasságaik ellenére a falusi földműves tömegek alkotják a magyar nemzet legértékesebb elemét, bennük nyilvánul meg legjobban a magyar őserő és regenerálódóképesség. Belőlük kell kitermelődnie az új középosztálynak, minthogy a régi az egyoldalú tisztviselő tájékozódás következtében összeroppant és önekik kell adniok majd azokat a nagy vezető tehetségeket is, akik Magyarországot a multak ingó pallóján átvezethetik a jobb jövőbe, a megváltozott viszonyokhoz képest átalakítandó új keretekbe.

A falu népe ma vár. Várja azt vagy azokat, akik orvosságot hoznak sebeire és mindenre kiterjedő tervvel lépnek fel gazdasági, szociális, művelődési hiányainak megszüntetésére, bevezetik a politikai és közigazgatási érvényesülés némiképpen még mindig elzárt fellegvárába. Tulajdonképpen nagy versenyfutásnak kellene lennie a falu népének szervezéséért, irányításáért; azt kellene gondolnunk, hogy a felsőbb társadalmi osztályoknak, különböző élethivatásoknak, politikai pártoknak ez a legfőbb problémája. Igen dicséretreméltó kivételektől eltekintve, ennek éppen az ellenkezőjét látjuk: ismétlések elkerülése végett ezúttal csak egész röviden mutatunk reá arra, hogy még mindig tájékozatlanság uralkodik a falu fölül. A faluprobléma még mindig nem önállósult a legtöbb vezető tényező szemében: elbújik az általános termelési vagy politikai kérdésben.

TARTALOM

I. A falu fogalma	5
II. A falusi ember.....	22
III. A falusi lakosság elemei.....	29
IV. A falu belszervezete.....	51
V. A falusi életmód.....	68